

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Факультет мистецтв і художньо-освітніх технологій
Кафедра вокально-хорової підготовки,
теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ»**

Здобувачки 2 курсу МАСМЗ групи
Освітньої програми: Середня освіта. Музичне мистецтво.
Предметної спеціальності: 014 Середня освіта
(Мистецтво. Музичне мистецтво)
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Рівень вищої освіти: магістр
Брацішевська Тетяна Дмитрівна

Науковий керівник: **Сідорова Ірина Сергіївна**,
кандидат педагогічних наук, доцент

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2026 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ПОЗАУРОЧНОЇ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1. Дефінітивний аналіз поняття музично-естетичної культури.....	7
1.2. Зміст і структура музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку.....	16
1.3. Позаурочна художньо-творча діяльність як засіб формування музично-естетичної культури учнів підліткового віку.....	32
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СФОРМОВАНOSTІ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ПОЗАУРОЧНОЇ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	43
2.1. Діагностика сформованості музично-естетичної культури учнів підліткового віку.....	43
2.2. Педагогічні умови формування музично-естетичної культури учнів підліткового віку засобами позаурочної художньо-творчої діяльності.....	56
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	62
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	82

магістр

Брацішевська Тетяна Дмитрівна

. Комбінування інноваційних і традиційних технік у сучасному мистецтві художньої обробки деревини (змішана техніка, серія робіт 60*80, поліптих) : кваліфікаційна робота. Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2025. – 109 с.

ВСТУП

Проблема формування музично-естетичної культури учнівської молоді широка і багатогранна. Її наукова складова природно впливає із завдань, які постають перед учителем музичного мистецтва в освітньому процесі.

Музично-естетичний розвиток особистості справляє незамінний вплив на її загальний розвиток, зокрема особистісні і духовні якості. Проблема розвитку музично-естетичної культури – одна із важливих у педагогічних, психологічних, соціокультурних дослідженнях, що має безпосередній вплив на практику музичної освіти.

Музичне мистецтво є важливим елементом дозвілля підлітка. Музика створює середовище для спілкування з однолітками, відпочинку, покращення настрою та самопочуття, сприяє розвитку естетичної свідомості та духовної сфери молодій людини. В сучасних умовах, у зв'язку із стрімким розвитком інформаційних засобів, виникненням певних форм масової культури, спілкування учнів підліткового віку набуває незвичних якостей, що вимагає відповідного впливу та втручання зі сторони освітянської спільноти.

Важливим у розв'язанні цієї проблеми є залучення школярів до різних форм позаурочної та позашкільної художньої діяльності. Створення гуртків музично-естетичного спрямування дає можливість доторкнутися до вічних цінностей за допомогою мистецтва, сприяє розвитку природних задатків та творчих здібностей його учасників. Музика відображає дійсність у звукових образах, що доставляє виконавцям та слухачам естетичне задоволення. Емоційна насиченість музичної діяльності впливає на школярів більше ніж інші види мистецтва. Музичне мистецтво по особливому розкриває внутрішній світ гуртківців та задовольняє їхні художньо-естетичні потреби. Тому, використання гурткової музичної діяльності у позаурочний час, сприяє естетичному розвитку учнів та формуванню їхнього духовного світу.

Фундаментальні дослідження естетичного виховання особистості засобами музичного мистецтва завжди були і залишаються актуальними. Вітчизняні науковці, серед яких М. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Ростовський, Н. Філіпчук, О. Щолокова та інші присвятили свої праці розробленню ідей щодо розвитку естетичної культури молоді і використання в освітньому процесі різних видів мистецтва, зокрема музичного.

Вагомі аспекти розвитку музично-естетичної культури учнівської молоді висвітлюються в наукових напрацюваннях В. Мішеченко, О. Сапожнік, О. Сбітнєвої, О. Сироежко, І. Ткаченко, А. Чернишової та інших.

Особливості формування музичної культури учнів розглядаються у працях О. Олексюк, О. Радиної, Л. Беземчук та інших.

На особливу увагу заслуговують дослідження естетичної складової досліджуваного поняття: естетичного аспекту культури особистості (А. Камінський, Л. Левчук, О. Оніщенко, Ю. Доброносова І. Вернудіна, Т. Бовсунівська, Н. Баранова, М. Колесніков, О. Колеснікова, В. Лозовой та інші); теоретико-методичні засади естетичного виховання особистості (І. Бех, О. Безкоровайна, А. Зязюн, М. Лещенко та інші); формування естетичної культури учнівської та студентської молоді (Бані-Ісса Халдун, М. Бабков, Т. Бабенко, О. Берестенко, В. Вертегел, І. Зайцева, М. Нечепоренко, І. Сідорова, Я. Сопіна та інші); шляхи художньо-естетичної освіти молоді (В. Бутенко, С. Гаткова, З. Гіптерс, О. Рудницька Г. Тарасенко та інші).

Питання музично-естетичного розвитку учнів підліткового віку у позаурочних формах художньої діяльності розглянуті у роботах Б. Бриліна, М. Кириляк, О. Сапожнік, Л. Хлебнікової та інших.

Актуальність, теоретична і практична значущість проблеми музично-естетичного розвитку учнівської молоді засобами художньо-творчої діяльності у позаурочний час та окремі питання розвитку досліджуваного явища зумовили вибір нашого дослідження: **«Формування музично-естетичної культури підлітків у процесі позаурочної художньо-творчої діяльності».**

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу наукових джерел, в яких розглядається проблема дослідження, визначити, обґрунтувати та

експериментально перевірити педагогічні умови формування музично-естетичної культури підлітків у процесі позаурочної художньо-творчої діяльності.

Об'єкт дослідження – процес формування музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування музично-естетичної культури підлітків у процесі позаурочної художньо-творчої діяльності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну, науково-методичну літературу та Інтернет джерела з окресленої проблеми, уточнити зміст, сутність, визначення поняття «музично-естетична культура підлітків».

2. Розкрити сутнісні ознаки позаурочної художньо-творчої діяльності та її виховний вплив на особистість учнів підліткового віку.

3. Визначити структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку.

4. Розробити та експериментально перевірити ефективність методики впровадження педагогічних умов формування музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку у процесі позаурочної художньо-творчої діяльності.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, порівняння, зіставлення, інтерпретація, систематизація наукових джерел із проблеми дослідження для уточнення змісту понять: «музично-естетична культура підлітків», «художньо-творча діяльність»; емпіричні – анкетування, бесіди, пряме і непряме спостереження, творчі завдання, тестування для уточнення критеріїв і рівнів сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку, педагогічний експеримент; кількісна обробка та якісний аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження апробовано шляхом публікацій статей у матеріалах V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Професійна мистецька освіта: науково-методичні аспекти» (26-27 лютого 2025 року, м. Київ), Міжнародної науково-практичної конференції «Українське мистецтво у світовому культурному просторі: історія,

сучасність та перспективи розвитку» (18-19 березня 2025 р., м. Вінниця), II Міжнародної науково-практичної конференції «Research in Science, Technology and Economics» (5-7 березня 2025 р., м. Люксембург), Міжнародної конференції «Розвиток української освіти в умовах сучасних трансформаційних змін: виклики, пріоритети, перспективи» (24 квітня 2025 р., м. Бар), регіональній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми та інновації в мистецькій, технологічній освіті» (28 травня 2025 р., м. Вінниця).

Публікації за темою кваліфікаційної роботи: 1). Брацішевська Т. Шляхи формування національної ідентичності учнівської молоді в умовах позаурочної художньо-творчої діяльності. Розвиток української освіти в умовах сучасних трансформаційних змін: виклики, пріоритети, перспективи: Збірник матеріалів Міжнародної науково-теоретичної конференції / за заг. редакцією М.О.Мороз. Бар: редакційно-видавничий центр КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського». 2025. С.14-17. 2). Сідорова І., Брацішевська Т. Теоретичні аспекти формування музично-естетичної культури учнів старшого підліткового віку. Проблеми та інновації в мистецькій, технологічній та професійній освіті. 2025. Випуск 5. С. 62-65. 3). Bratsishevskaya T., Sidorova I., Stredkova D. Potential possibilities of art in forming aesthetic taste of adolescent students. Research in Science, Technology and Economics: Collection of Scientific Papers "International Scientific Unity" with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference. March 5-7, 2025. Luxembourg, Luxembourg. P. 42-25. 4). Сідорова І., Брацішевська Т. Теоретичні основи формування естетичної культури школярів з особливими потребами засобами мистецтва. Українське мистецтво у світовому культурному просторі: історія, сучасність та перспективи розвитку: збірник наукових праць / Лазаренко Н.І. (голова) та ін. [Електронний ресурс]. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2025. С.199-205. 5). Сідорова І., Брацішевська Т. Естетична культура особистості у дискурсі наукових досліджень. Професійна мистецька освіта : науково-методичні аспекти: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції. 26-27.02 2025. К.: Міленіум, 2025. С. 468-473.

Структура дипломної роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел і додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ПОЗАУРОЧНОЇ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Дефінітивний аналіз поняття «музично-естетична культура»

Музично-естетичну культуру науковці розглядають як невід’ємну складову духовного розвитку особистості. Результати аналізу досліджень музично-естетичної культури вказують на широке коло його дефінітивної бази. Для уточнення поняття музично-естетичної культури доцільно з’ясувати зміст таких понять як «культура», «естетична культура» та «музична культура».

Культура є основоположним складником поняття «музично-естетична культура».

Термін «культура» в перекладі з латині тлумачиться як оброблення, виховання, освіта, розвиток. Культура зберігає досвід соціалізації людства, який воно набуло протягом певного проміжку часу та передає його від покоління до покоління.

Огляд наукових джерел вказує, що термін «культура» змінювався історично. В давні часи він означав оброблення людиною землі. Пізніше значення цього поняття стало розширюватися, «ним стали називати процеси й результати оброблення матеріалів природи в різноманітних ремеслах. Пізніше – процеси виховання і навчання людини. Уперше в цьому значенні такий термін застосував давньоримський оратор і філософ Марк Тулій Ціцерон» [58, с.62].

С. Гончаренко, вважає, що «культура – це галузь духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти та духовної творчості; рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння

якоюсь цариною знань або діяльності» [21, с.182]. Це вказує на те, «що в суспільстві культура виконує низку функцій, до яких можна віднести гуманізуючу, світоглядну, виховну, просвітницьку та інші. Високий рівень загальної або професійної культури – основний показник ефективної підготовки педагогічних кадрів» [62, с.18].

Можна вважати, що культура – «це форма відчуття й сприйняття світу, рівень вихованості людини, наповненість духовним змістом і творчістю. Культура не передається генетично й не може розвиватися поза соціумом. Кожна людина оволодіває культурою індивідуально шляхом навчання, спілкування та через різні способи діяльності» [58, с.62].

Одним із базових складників музично-естетичної культури є естетична культура.

Численні дослідження філософів присвячені вивченню естетичної культури, її значення у гармонійному розвитку людини (Сократ, Платон, Аристотель, Кант, Шиллер, Гегель та інші), її розгляду в дискурсі мистецтвознавчих орієнтацій (Леонардо да Вінчі, Н. Буало, Г. Е. Лессінг та інші), її дослідження через теоретичні зв'язки з філософською наукою (М. Дюфренн, Й. Фіхте та інші).

Психологічні дослідження естетичної культури вказують на тісний зв'язок останньої з розвитком естетичної свідомості, почуттів, смаків, потреб (І. Бех, О. Берестенко, О. Кононко, О. Наumenко та інші).

У педагогічній науці місце знайшли дослідження унікального характеру естетичної культури та естетичного виховання, його впливу на формування ціннісних орієнтацій, розвитку духовної складової загальної культури особистості (З. Гіптерс, Р. Дзвінка, І. Зязюн, Н. Миропольська, І. Сідорова, Л. Хлебнікова та інші).

Організації та проектуванню виховного процесу в закладах освіти різних рівнів присвячені дисертаційні дослідження О. Безкоровайної, О. Коберник, О. Нечепоренка та інших.

Розвитку естетичної культури молодого покоління та її складників присвячені вітчизняні дослідження Т. Бабенко, М. Бабкова, Бані-Ісса Халдун, О. Берестенко, В. Бутенко та інших.

Питання формування естетичної культури учнівської молоді засобами різних видів мистецтва вивчають такі дослідники, як Л. Артемова, В. Бутенко, С. Мельничук, Н. Миропольська, Г. Тарасенко, Г. Шевченко та інші.

Естетичну культуру особистості дослідники розглядають як відтворення естетичної культури окремої нації та суспільства, вона «характеризує рівень розвиненості естетичної свідомості людини, здатність та потребу естетично сприймати дійсність» [58, с.63]. Тому естетична культура розглядається як своєрідне віддзеркалення естетичного надбання певного суспільства.

Варто зазначити, що «естетична культура є важливим чинником виховання почуттів, у яких проявляється індивідуальне «я», що через переживання вводить індивіда в світ людської культури, відкриває перспективи розвитку власних потенцій» [58, с.64]. Тобто, естетична культура слугує розвитку особистісних якостей людини.

На думку Я. Сопіної естетична культура – це інтегрувальна якість особистості, «що охоплює її чуттєво-інтелектуальну сферу й активну практичну діяльність із перетворення дійсності за законами краси» [63, с.173].

І. Сідорова визначає естетичну культуру як «сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу» [58, с.65].

У деяких наукових дослідженнях естетична культура визначається як «якісний стан і процес естетичного освоєння дійсності,... сукупність властивостей, які формуються у процесі активного освоєння морально-естетичних і художніх цінностей суспільства» [62, с.21]. У процесі опанування цих цінностей «людина змінюється, розвивається і стверджується в своїй чуттєвій небайдужості до природи, людей і до самої себе» [18, с.16-17].

С. Гаткова досліджуючи зміст естетичної культури особистості, зазначає, що «естетична культура становить соціально-психологічне явище, яке відображає сутність особистості й стимулює її творчу працю і суспільну активність» [19, с.11].

Естетична культура особистості формується завдяки естетичному вихованню. Естетичне виховання є засобом «творення духовного світу людини, розуміння нею безперервності світобудови та їх розвиток у гармонії, красі та любові» [58, с.63]. Джерелом естетичного виховання молоді, на думку І. Зязюна, має бути національна мистецька спадщина, побудована на здобутках українського народу, без спотворених чужих впливів [31, с.20]. Науковець вважає, що «естетичне виховання є залученням людини до соціокультурного простору, отримання естетичного досвіду, що специфічно пов'язує її зі світом [30, с. 64].

Можна стверджувати, що «естетичне виховання – це педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси. Метою естетичного виховання є розвиток високого рівня естетичної культури особистості, її здатність до естетичного освоєння дійсності» [58, с.63].

Варто зазначити, що «естетичне виховання, як будь-яке інше виховання, становить систему, в якій взаємодіють засоби, форми й методи» [58, с.63]. Використовуючи певні методи у своїй роботі, педагог опирається на необхідні засоби естетичного виховання. Такими засобами може бути вся оточуюча дійсність: природа, побут, система відношень з іншими людьми, продукти творчості тощо. Одним з видів творчої діяльності є мистецтво – спеціально орієнтоване на задоволення естетичних потреб [46, с.6]. Мистецтво є одним з основних рушіїв у процесі формування естетичного виховання молоді та має потенційні пізнавальні та виховні можливості.

«Мистецтво відображає життя в його цілісності та загальнолюдській значущості, ... підвищує здатність бачити і чути прекрасне, розвиває асоціативне мислення, допомагає глибше зрозуміти себе і інших людей. ...

є формою культури, невід'ємною частиною життя людини та суспільства» [25, с.117]. Тобто, мистецтво – це особливий і необхідний елемент життєдіяльності суспільства.

Науковці досліджуючи питання загальної культури людини, її духовного та естетичного розвитку важливе місце надавали мистецтву. «Мистецтво, відтворюючи дійсність з позицій вищих потреб розвитку людини, створює ідеал, тобто ідеальний образ, ідеальну модель, яка є нічим іншим, як загальною суспільною потребою. Естетичний ідеал, що є змістом мистецтва, відображає сутнісні риси, закономірності та вимоги реального життя, тобто так звану можливу реальність» [62, с.27]. Тому, «важливо сьогодні приділяти увагу естетичному розвитку підростаючого покоління, що у майбутньому стане фундаментом формування їхнього духовного світу» [56, с.203].

Мистецтво можна використовувати як засіб соціалізації молоді. Для сучасних підлітків особливо характерне «прагнення до творчих видів діяльності, підвищена емоційність, цікавість до нових, гострих, часом екстравагантних форм у мистецтві, інтерес до ліричної і фантастичної тематики, підвищена увага до видовищних об'єктів мистецтва» [58, с.65].

А. Чернишова виокремлює низку навчально-виховних завдань естетичного виховання у закладах загальної середньої освіти, а саме:

- 1) ознайомлення з елементами культури (історичними, географічними фактами, середовищем, звичаями, традиціями) народів України, світу;
- 2) формування гуманістичних загальнолюдських цінностей, характерних для сучасного громадянина світу;
- 3) формування пізнавального інтересу до мистецтва, зокрема музичного і хореографічного, виховання потреби у сприйманні й інтерпретації музичних творів і хореографічних вистав;

4) розвиток творчих здібностей учнів, мотивації, художньо-образного асоціативного мислення, уяви, фантазії, формування досвіду активної художньо-естетичної діяльності, стимулювання проявів імпровізації;

5) виховання рис колективізму, культури, спілкування, усвідомлення своєї індивідуальності;

6) формування позитивних рис характеру – наполегливості, вимогливості, терпіння, поваги, доброзичливості тощо;

7) формування основ позитивного ставлення до людей протилежної статі, вмінь спілкування з ними [71].

Таким чином, естетична складова музично-естетичної культури має важливе значення у змісті зазначеного явища.

Іншою важливою складовою музично-естетичної культури особистості є музична культура.

Вітчизняні дослідники, серед яких Б. Брилін, О. Дем'янчук, Л. Коваль, Л. Масол, В. Медушевський, Г. Падалка, В. Рогозіна, Л. Хлебнікова та інші вивчаючи питання всебічного розвитку молодого покоління наголошують про важливість формування музичної культури учнів підліткового віку у закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Поняття музичної культури передусім пов'язане зі сферою музичної освіти й визначається як «поєднання культурно-цивілізаційних надбань людства та інтегрована характеристика особистості» [51, с.7].

Український композитор К. Стеценко також зазначає, що виховання музичної культури відбувається не тільки залученням вихованців до музики, а й через призму спілкування з мистецтвом загалом. Він стверджує, що слухові враження потрібно намагатися доповнювати сенсорними, адже знання, що накопичуються тільки на основі слухових вражень є неповними [30]. «Уявлення про прекрасне у житті та мистецтві формується з дитинства. Для гармонійного розвитку особистості важливе залучення до трьох базових видів мистецтва, зокрема музики, живопису, літератури» [37, с.41].

Тобто, інтеграція зазначених видів мистецтва буде якісніше впливати на розвиток почуттєвої сфери учнів. «Музика є найемоційніший вид мистецтва. Саме вона збагачує сприйняття творів живопису, літератури, сприяє розумінню їхнього змісту, розвиває естетичне почуття» [68, с.41]. Художні образи, що «живуть» в творах мистецтва, викликають резонансне відчуття в душі школяра і формують уявлення про добро і зло, красу і потворність, духовні і аморальні цінності.

Аналіз досліджень у сфері музичної естетики вказує, що музична культура – це особлива форма художнього відображення дійсності, що утворюється через накопичення музичних явищ, наповненням внутрішнього світу людини естетичними емоціями. Це відтворюється в музиці через художній образ, «основу якого складає єдність загального і конкретного, об'єктивного і суб'єктивного, типового та індивідуально неповторного» [22, с.17].

На думку З. Кодая «музична культура людини є одним з основних компонентів у її гармонійному вихованні, в межах універсальної культури, що поєднує традиції, художній смак та духовну цілісність. Головним завданням у формуванні музичної культури школяра, вважав композитор, є проникнення у душу музики, таким чином, щоб і музика проникла в душу учня» [51, С. 10].

На думку Дінь Юнь, «коли говорять про музичну культуру особистості як частину духовної культури, підкреслюють, що її формування неможливе поза розвитком фундаментальних здібностей – мистецтва бачити, відчувати, мислити, творити. Саме недооцінка духовної основи музичної освіти і не дозволяє якісно розвивати музичну культуру школяра» [41, с. 24].

У вивченні змісту музичної культури з часом можна спостерігати певні зміни, але незважаючи на це, вона характеризується де-якою стабільністю. «Кожна епоха визначає музику по-своєму, залежно від пануючих філософських поглядів і актуальної музичної практики» [41, с. 19]. Тобто, історичні процеси впливають на переоцінку музичних цінностей, що мають

поступовий характер. «Музична культура людини є невід’ємною від культури народу, до якого належить або серед якого живе» [28, с. 20].

У педагогічних дослідженнях поняття «музична культура» розглядається як «джерело і соціальний регулятор духовних і матеріальних цінностей людини, з якого наповнюється зміст музичної освіти. При цьому музична культура особистості вважається вираженням її духовної культури на рівні конкретного виду мистецтва – музики» [22, с.20].

Низка педагогів стверджує, що специфічні особливості музичної культури особистості визначаються, перш за все, «особливостями музики як виду мистецтва, а також музично-естетичного досвіду її сприймання. Розвиток музичної культури починається з емоційного відгуку на мелодію і продовжується у таких напрямках: музичний досвід; музична освіченість; музично-творча діяльність» [41, с. 23].

Дослідниця О. Радинова, вважає, що музична культура ефективно впливає на розвиток музично-естетичної свідомості учнівської молоді. Через це відбувається глибоке осмислення музичних творів та усвідомлення їхнього змісту. Науковець в дефініцію музичної культури вкладає результат взаємодії різних видів музичної діяльності: сприйняття та виконання творів музичного мистецтва. Як результат цієї діяльності – покращення художнього смаку, музичних установок, інтересів, почуттів, здібностей, навичок, поглядів молоді людини [53, с. 16-25].

Дослідження вказують, що музична культура не обмежується лише певними музичними знаннями. «Освоєння та примноження музичної культури суспільства окремою особистістю відбувається за допомогою двох важливих компонентів: музичної діяльності (сприйняття, виконавство, творчість) та музичної свідомості, у центрі якої знаходиться музично-естетичний ідеал» [22, с.20].

Таким чином, «у формуванні музичної культури дитини велику роль відіграє рівень музичних здібностей, вмінь і навичок, які формуються завдяки

активній музичній діяльності, а також розвиток музичної свідомості» [51, с.13].

Дінь Юнь тлумачить поняття «музична культура» як динамічне та комплексне явище, яке характеризується певним рівнем музичного розвитку, музично-естетичною свідомістю і передбачає поступове накопичення музичного досвіду в різних видах художньої виконавської діяльності [22, с. 34].

Д. Полягай визначає музичну культуру школяра «як комплексну, динамічну характеристику, що виявляється у здатності повноцінно сприймати музичне мистецтво, наявності музично-естетичної свідомості і практичних навичок в різних видах музичної діяльності» [51, с. 15].

Таким чином, формування музичної культури – це важливий процес виховання учнівської молоді, зокрема естетичного виховання, який відбувається завдяки загальній музичній освіті. Цей процес повинен стосуватися не тільки обдарованих учнів з хорошими музичними здібностями, а й орієнтуватися на усіх школярів з різним рівнем їхнього музичного розвитку.

Проблема естетичного виховання особистості засобами музичного мистецтва завжди були і залишаються актуальними. Вітчизняні науковці, серед яких Г. Падалка, О. Ростовський, О. Щолокова, Н. Миропольська, Г. Тарасенко, присвятили свої праці розробленню ідей щодо розвитку естетичної культури підростаючого покоління і використання у навчально-виховному процесі різних видів мистецтва, зокрема музичного.

Деякі аспекти розвитку музично-естетичної культури учнівської молоді висвітлюються в наукових напрацюваннях В. Мішедченко, О. Сапожнік, О. Сбітнєвої, О. Сироежко, І. Ткаченко, А. Чернишової та інших.

Чернишова А. вважає, що «музично-естетична культура є процесом цілеспрямованого розвитку здатності особистості до повноцінного сприйняття та правильного розуміння прекрасного в мистецтві та дійсності. Вона передбачає вироблення системи художніх уявлень, поглядів та переконань,

виховання естетичної чуйності та смаку. Одночасно з цим у школярів виховується прагнення та вміння вносити елементи прекрасного до всіх сторін буття, боротися проти всього потворного. Більш того, музично-естетична культура є посильним проявом школярів у мистецькій сфері [70, с. 131]. Важливо, щоб педагоги вміли знайти шляхи розвитку окресленого явища. А це можливо під час інтегрованої професійної підготовки вчителя музичного мистецтва за допомогою інноваційних форм і методів виховання, зокрема художньо-педагогічних технологій [75, с. 543].

На думку інших науковців музично-естетична культура учнівської молоді має опиратися на такі принципи:

- «принцип обліку виховного потенціалу полікультурного естетичного середовища при проектуванні змісту музично-естетичної культури;
- принцип діалогу різноманітних культур як взаємоповага, взаємовплив та взаємопроникнення музичних культур;
- принцип наступності, як поступове оволодіння та закріплення отриманих знань, умінь та навичок;
- принцип інтегративності навчання щодо музично-естетичної культури школярів;
- принцип використання форм та методів організації творчої музично-естетичної діяльності школярів» [68, с. 46].

Таким чином, аналіз наукових джерел з окресленої проблеми, дав можливість трактувати музично-естетичну культуру учнів середнього підліткового віку як інтегративну особистісну якість, що характеризується наявністю художньо-естетичних уявлень, естетичної чуйності, повноцінного сприйняття прекрасного в мистецтві та практичного досвіду в музично-творчій діяльності.

1.2. Зміст і структура музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку

Музично-естетична культура учнів середнього підліткового віку є важливим чинником їхнього духовного світу. У зміст музично-естетичної культури вкладено здатність до естетичного сприйняття довкілля та мистецтва, прагнення до естетичного оточення, зовнішнього вигляду, культури спілкування та естетизації побуту, потребу спілкуватися з мистецтвом, зокрема, з музичними творами.

Одним із завдань нашого дослідження є визначення компонентів, критеріїв та рівнів сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку. Проаналізувавши низку педагогічних досліджень, дійшли висновку, що не існує однозначних підходів до визначення структурованості музично-естетичної культури.

Вітчизняні дослідники вміщують у процес формування музично-естетичної культури важливі її складові, серед яких цільовий, стимулюючо-дійовий, мотиваційний, змістовний, операційно-діяльнісний, контрольно-регулюючий, оцінювально-результативний компоненти [40].

Низка науковців вивчають окремі складові музично-естетичної культури особистості. Зокрема, Лі Жуйцін досліджуючи музично-естетичний смак учнів підліткового віку виокремлює такі компоненти як мотиваційно-орієнтувальний, операційно-діяльнісний, оцінювально-результативний [40].

Ляо Бін вивчаючи музично естетичну компетентність учнів підліткового віку розглядає її як інтегративну якість, яка містить емоційно-почуттєвий, когнітивний, комунікативний, творчо-діяльнісний компоненти [42].

Г. Бриль та Л. Молорова у структурі музично-естетичних уподобань виокремлюють емоційно-мотиваційні, когнітивно-операційні й ціннісно-орієнтаційні характеристики [14].

Аналіз наукової літератури з вивчення структурованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку уможливив визначення таких її компонентів: емоційно-мотиваційний, когнітивно-пізнавальний, практично-творчий, що відображено на рисунку № 1.

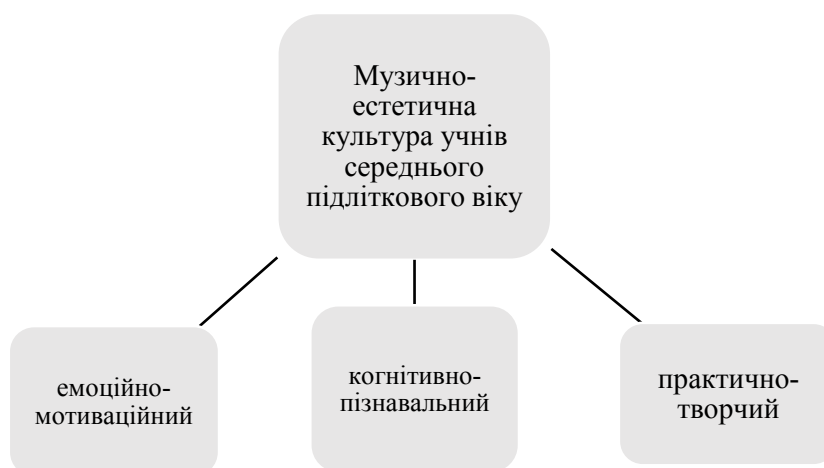

Рис. 1. Структура музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку

У ході дослідження визначено показники структурних компонентів музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку:

Показниками емоційно-мотиваційного компонента є:

- художньо-естетична потреба,
- емоційний відгук на твори музичного мистецтва,
- розвинена естетична свідомість.

Показниками когнітивно-пізнавального компонента є:

- наявність знань у сфері художньої культури,
- пізнавальна активність у процесі спілкування з творами музичного мистецтва,
- музично-естетичні уподобання.

Показниками практично-творчого компонента визначено:

- прагнення до творчої діяльності,
- особистісно-значущі музично-естетичні настанови,
- вміння і навички в різних видах музичної діяльності.

Проаналізуємо зазначені показники у структурі музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку для кращого розуміння сутності досліджуваного явища.

Першим показником емоційно-мотиваційного компонента є художньо-естетична потреба.

Загалом потреба є джерелом активності людини. Коли вона зустрічає об'єкт свого задоволення, потреба переходить на психологічний рівень – рівень установки [39, с.201].

Основною потребою для учнівської молоді є пізнавальна потреба, в якій відображається зміст життєдіяльності учнів. Пізнавальна потреба є домінуючою у системі потреб школярів, а всі інші види цієї якості тісно переплітаються з нею [29, с.62].

Музично-естетична культура здійснює великий вплив на людину та сприяє її гармонійному розвитку. Культура слугує фундаментом, на якому будується людська поведінка, вона відбиває естетичні потреби особистості. Людина, яка навчилася розуміти і відчувати оточуючу красу завжди буде намагатися знову до неї повертатися, створювати, знаходити в різних речах та діях. Це уміння породжує стійку естетичну потребу людини.

На думу науковців художньо-естетична потреба:

- це зацікавленість людини «естетичними цінностями, вихідним моментом освоєння та створення естетичного в різноманітних формах діяльності і, передусім, у художній діяльності та в мистецтві» [59, с.129];

- відображає «прагнення отримувати та поглиблювати естетичні знання, незмінне сприйняття того, що надає естетичну насолоду, відразу до огидного й намагання його усунення» [62, с.58];

- може «вважатися джерелом естетичної свідомості, фактором, який спрямовує людину в різних сферах діяльності до естетичного освоєння дійсності» [59, с.129].

У такий спосіб, художньо-естетична потреба є одним з важливих і першочергових елементів музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку.

Емоційний відгук на твори музичного мистецтва визначено другим показником емоційно-мотиваційного компонента у структурі музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку. Проаналізуємо цей показник.

Емоційний відгук на твори музичного мистецтва, на нашу думку це реакція людини на певну музику, що відображається у відчуттях, емоціях та почуттях, тобто, свого роду, емоційно-почуттєве ставлення людини до музичних творів.

Варто зазначити, що «емоційна реакція на твір мистецтва викликається відкритістю людини, наявністю власного досвіду переживання певних емоцій, входженням людини у певний стан, настрій, що відповідає музиці. Таким чином, людина резонує з твором мистецтва, пропускаючи через себе енергетику самого твору» [65, с.4].

Емоційний відгук може відображатися в кількох аспектах:

- 1) суб'єктивних відчуттях, до яких ми можемо віднести радість, сум, спокій, тривогу, натхнення, задоволення, збудження, розслаблення і багато інших;
- 2) фізіологічних реакціях, що проявляються у зміні серцевого ритму, диханні, потовиділенні, мурашках по шкірі та інших;
- 3) психологічних процесах, пов'язаних з пам'яттю, асоціаціями, уявленнями, які викликає музичний твір;
- 4) оціночному ставленні, що відображається в уподобаннях, захопленнях певною музикою або відразою, негативному ставленні;
- 5) поведінкових проявах, таких як, танці, спів, наспівування, рухи головою, різні жести [76, с.4].

На думку Т. Строгаль, педагогічний вплив мистецтва на людину «значно посилюється за умови досягнення спільності між окремими видами художньої творчості» [65, с.4]. Музика за Г. Падалкою є «найемоційнішим видом мистецтва», тому можна вважати, що й почуттєва сфера розвивається через музику найкраще.

Почуттєва сфера розвивається на основі емоцій, які «є одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності й поведінки, спрямованих на задоволення актуальних потреб. Емоція оцінює дійсність і доводить свою оцінку до організму мовою переживань» [27, с.257].

У такому разі, «естетичні переживання – емоційні переживання й усвідомлення естетичних відношень. Естетичні почуття інтегрують, з одного боку, естетичні переживання, з іншого, – відображають здатність людини переживати естетичне враження» [25, с.87].

У сучасній педагогіці бурхливо обговорюється питання про «емоційне досягнення музики, переживання, акцентуючи увагу підлітків на емоційно-почуттєвій сфері. Проте, не маючи достатньо інструментів, аби розвивати емоційний інтелект, не приділяють йому достатньої уваги» [65, с.5].

Потрібно навчити своїх вихованців переживати музичні твори, щоб у подальшому вони могли отримувати естетичні враження та насолоду від спілкування з мистецтвом.

Варто зазначити, що учні 5-7 класів вже володіють певним «досвідом спілкування з творами мистецтва, мають власні музичні вподобання, досвід спілкування переважно із сучасною музикою різних напрямків» [65, с.5] і вчитель мистецтва повинен бути готовим до цього.

«Проявляючи бажання зрозуміти, що саме підліток шукає в музиці, в мистецтві загалом, які емоції та почуття є актуальними для нього, вчитель музичного мистецтва будує місток, який може слугувати переходом від мистецтва сучасного до «мистецтва вічного» [65, с.5]. Вчитель повинен виступати у ролі регулятора накопичення музично-естетичних емоцій і

вражень учнів і спрямовувати їх до певної позитивної поведінки у своїй діяльності.

Тому, вважаємо, що важливим складником емоційно-мотиваційного компонента музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку є емоційний відгук на твори музичного мистецтва, що сприятиме формуванню складніших елементів художньо-естетичного бачення світу.

Наступним показником емоційно-мотиваційного компонента музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку визначено естетичну свідомість.

З огляду на філософський аспект, «естетична свідомість – це своєрідне духовне утворення, яке характеризується естетичним ставленням окремої людини чи певного суспільства до дійсності» [25, с.85].

«Естетична свідомість, як продукт значного історичного розвитку суспільства, існує як форма суспільної свідомості, що відтворює рівень естетичного освоєння світу, і як індивідуальна характеристика окремої людини» [59, с.130].

Науковці зазначають, що «естетична свідомість формується тільки на основі різноманітних форм практики. Що багатша естетична практика людини, то багатогранніша її естетична свідомість» [62, с.60].

Деякі педагоги розглядають це явище як форму духовного життя і поділяють естетичну свідомість теоретично на два рівні функціонування: «1) повсякденний, побутовий рівень, що базується на узагальненні емпіричного досвіду; 2) теоретичний рівень, що базується на загальних філософських уявленнях про світ, людину та її місце у світі» [25, с.86].

Естетична свідомість, у такому разі відображає естетичне ставлення людини до довкілля та емоційно-образне освоєння дійсності. «Естетичне освоєння світу передбачає його естетичне сприйняття, яке є важливим елементом естетичної свідомості Естетичні сприйняття виявляються у спостережливості, умінні помітити найголовніші ознаки, що відображають зовнішню і внутрішню красу предмета, відчувати радість та насолоду від

побаченого» [62, с.61].. «Від того, наскільки розвинена здатність людини до естетичного сприйняття, залежить сила естетичного впливу на неї дійсності й мистецтва» [59, с.131].

Естетичне сприйняття у підлітка проявляється у здатності відрізняти в явищах дійсності та мистецтва якісь певні властивості, що пробуджують естетичні почуття. Разом з тим, естетичне сприйняття може досягати різного ступеня глибини: від зовнішнього сприйняття якостей художнього твору до осягнення його сутності й змісту [35, с.38].

Музично-естетична культура учнів тісно пов'язана з розвитком у них естетичного смаку, «котрий проявляється в тому, що дитина отримує задоволення, духовну насолоду від зустрічі зі справжньою красою в мистецтві, житті чи побуті» [68, с.43].

Аналіз досліджень вказує, що естетичний смак – поняття досить широке. Ця якість передбачає розуміння, насолоду глибокими, прекрасними витворами мистецтва, крім того, розуміння краси природи, праці, побуту, одягу тощо [71]. Музична творчість як найефективніший засіб розвитку естетичних смаків є ключовим елементом виховання учнів підліткового віку, «сприяючи їхньому всебічному розвитку, зокрема у психологічному, соціальному та філософському аспектах» [73, с.266].

Варто зазначити, що «визначною особливістю естетичної свідомості в поєднанні всіх її елементів (естетичних почуттів, смаків, ідеалів та оцінок) є розкриття й бачення реально існуючої краси картини світу, до якої належать мистецтво, явища природи, суспільне життя, різні сфери діяльності тощо» [62, с.65]. Тому, розвиток естетичної свідомості підлітка якісно впливатиме на формування його загальної культури та музично-естетичної зокрема.

Проаналізуймо другий, визначений нами компонент музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку, а саме когнітивно-пізнавальний. Показниками його є наявність знань у сфері художньої культури, пізнавальна активність у процесі спілкування з творами музичного мистецтва, музично-естетичні уподобання.

Отже, на нашу думку, важливим показником музично-естетичної культури особистості має бути наявність знань у сфері художньої культури. Вважаємо, що для розвитку досліджуваної якості вкрай важливо володіти знаннями про композиторів, поетів та інших митців у різних сферах мистецької діяльності, про назви творів та країни, у яких вони були створені. «Адже одним із критеріїв естетичної освіченості є володіння певними знаннями про мистецтво й виявлення правильних суджень щодо нього, а це неможливо здійснити без досягнення значного багажу знань у галузі художньої культури. ... саме естетичні знання слугують орієнтиром подальшого пошуку інформації, а саме, сприймання, розуміння та осмислення нового» [62, с.65]. Тому, щоб оцінити та зробити аналіз мистецьких творів потрібно володіти такою інформацією та бути обізнаним у сфері мистецтва.

Одним з важливих показників когнітивно-пізнавального компонента музично-естетичної культури учнів підліткового віку, на нашу думку, є пізнавальна активність у процесі спілкування з творами музичного мистецтва.

Науковці стверджують, «щоб отримати школяреві повноцінне враження від сприйняття музичних творів, вчитель музики повинен подбати про те, щоб даний вид мистецтва став перед учнем особливим внутрішнім світлом» [68, с.43]. На скільки пізнавальна діяльність буде активною в учнів залежить від вчителя, зокрема на що він їх спрямовує у даному виді діяльності на уроках музичного мистецтва і які завдання він перед ними поставить.

Наприклад, якщо вчитель просить проаналізувати музичний твір, це спонукає учнів до висловлювання власного ставлення до цього твору, що сприятиме розвитку естетичних суджень. Учні намагатимуться використовувати додаткову інформацію, щоб правильно здійснити аналіз певного твору.

Завдяки повноцінним і систематичним заняттям, на яких учні у процесі пізнавальної діяльності знайомлять із класичними зразками художньої культури, зокрема із справжніми витворами музичного мистецтва, у школярів формується естетичний смак.

Дослідники зазначають, що «слухаючи твори композиторів, школярі починають долучатися до краси та багатства художнього слова, музики. Все це приносить їм справжнє задоволення та формує основи художнього смаку. Виховання красою і через красу формує не тільки естетико-ціннісну орієнтацію особистості, а й розвиває здатність до творчості, до створення естетичних цінностей у сфері музичної діяльності» [68, с.43].

Третім показником когнітивно-пізнавального компонента музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку визначено музично-естетичні уподобання.

Низка дослідників розуміють естетичні уподобання учнів підліткового віку, як «особистісні надбання індивіда, отримані в процесі естетичного сприйняття навколишнього світу, та інформації про естетичне в бутті. Естетичні уподобання є підґрунтям для формування власного естетичного смаку особистості та показником його наявності» [14, с. 7]. Тобто, ці уподобання є особистісним вибором школяра.

Г. Бріль та Л. Молорова тлумачать музично-естетичні уподобання як схильність або вибірккову спрямованість індивіда на визначену естетичну діяльність в одному з видів мистецтв. Особистісні надбання, отримані в процесі сприйняття музичних творів та естетичних об'єктів в реальному середовищі стають для людини основою формування естетичного смаку і показником його наявності [14, С. 5-10].

Л. Беземчук вважає, що музично-естетичні уподобання – це симпатії або антипатії особистості до визначених об'єктів [7].

О. Рудницька музично-естетичні уподобання особистості пов'язує з її художніми потребами і визначає цю якість як зацікавленість людини в художніх цінностях, необхідних для досягнення або створення мистецьких явищ [54].

Г. Падалка трактує музично-естетичні уподобання як наявність інтересів людини, які дають можливість виявити власне музично-естетичне ставлення до навколишньої дійсності [49].

На думку Г. Бриль та Л. Молорової музично-естетичні уподобання школярів «формується у процесі естетичного виховання в умовах: естетичної діяльності, побуті, завдяки опануванню музично-естетичного досвіду. Засоби естетичного виховання це – спілкування з однолітками і дорослими, культурно-просвітницькі заходи, суспільно-корисна праця. Джерелами естетичного виховання є: школа, соціальне середовище, інформаційні джерела, мистецтво, природа, сім'я» [14, с. 6]. Дослідники стверджують, що всі ці складові поєднані між собою і взаємозалежні.

Окремі дослідники відводять особливе місце музично-естетичним уподобанням в пізнавально-творчій діяльності людини. Критеріями їх оцінки є емоційно-мотиваційні, когнітивно-операційні й ціннісно-орієнтаційні характеристики, які відрізняються властивими їй показниками [14].

Охарактеризуємо показники третього компонента музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку.

Першим показником зазначеного компонента виокремлено прагнення до музично-творчої діяльності.

«Прагнення до творчої діяльності, або творчість, – це здатність створювати щось нове, оригінальне, що має цінність. Це процес, який включає уяву, фантазію та бажання перетворити ідеї на реальність. Творчість важлива для самовираження, розв'язання проблем та особистісного розвитку» [75].

Творчість сприяє всебічному розвитку особистості, зокрема сприяє розвитку уяви, мислення, фантазії, емоційного інтелекту, самовпевненості та самовираженню. Завдяки творчому підходу людина спроможна знаходити оригінальні нестандартні рішення та долати проблеми. Також, занурюючись у творчий процес людина може врівноважити свій внутрішній стан, психологічний настрій, заспокоїтися та відволіктися від неприємностей.

Прагнення до музично-творчої діяльності означає бажання та ініціативу брати участь у музичній діяльності, включаючи створення, виконання та сприйняття музики. Це може виявлятися у різних формах, від аматорського музикування до професійної музичної освіти.

Цей показник може проявлятися через: бажання створювати різноманітні вокальні мелодії, інструментальні композиції, аранжування відомих музичних творів; спробу виконати відому пісню, зіграти популярний хіт на музичному інструменті, станцювати під музику; бажання слухати відомі зразки класичної або ж сучасної музики, здійснити аналіз музичних творів тощо.

Другим показником практично-творчого компонента музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку є особистісно-значущі музично-естетичні настанови.

Завдяки наявності у школяра музично-естетичних інтересів і потреб у нього формуються настанови – ціннісні орієнтації. Дані настанови визначають здатність учня до музично-естетичної оцінки. Особистісно-значущі настанови вказують на особистісний смисл у певному виді діяльності. Особистісний смисл проявляється у вигляді ефектів трансформації психічного образу.

Як зазначає Ю. Сошина, «сміслова настанова – це складова виконавчих механізмів діяльності, яка відображає в собі життєвий смисл об'єктів і явищ дійсності та виявляється в різних формах впливу на перебіг актуальної діяльності» [59]. Якщо людина володіє смисловими настановами, вона може здійснити правильний вибір своїх вчинків. Науковець вважає, що «цей вибір означає елементарний акт активності особистості, в якому можна виокремити «раціональну» і «ціннісну» лінію. У першому випадку структура вибору зводиться до пошуку оптимального варіанту з числа можливих альтернатив, у другому випадку відбувається «ціннісний» процес вибору мотиву, коли передумовою вибору стає цінність, моральна норма, моральна позиція особистості» [64, с. 34].

Тобто, особистісно-значущі настанови є формою фіксації попереднього смислового досвіду безпосередньо в певний вид діяльності. Ця якість може здійснювати на людину стабілізуючий, дезорганізуючий або відхиляючий вплив у її життєдіяльності.

Отже, даний показник передбачає усвідомлення особистих прагнень у власному розвитку, наявність мети і завдань навчання, розуміння значення музичного розвитку у власному всебічному розвитку, сформованість позитивного ставлення до музичної діяльності. Цей показник характеризується сформованістю навчальних і розвивальних мотивів, бажанням досягти виконавських навичок у художньо-творчій діяльності, що активізує музично-естетичний розвиток підлітка.

Третім показником практично-творчого компонента музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку є вміння і навички в різних видах музичної діяльності.

Вважаємо, що рівень музично-естетичної культури підлітків залежить не тільки від наявності естетичної потреби та певного багажу музичної інформації, а й від розвинених практичних навичок в різних видах музичної діяльності.

Науковці у своїх дослідженнях визначають уміння «як засвоєний суб'єктом спосіб виконання дій, що забезпечує здатність їхнього ефективного використання згідно з поставленою метою» [25, с. 68]. Психологи тлумачать поняття «уміння» як особливу якість людини, яка проявляється в окремих видах діяльності. Вона «має свідомий характер і ґрунтується на процесах мислення» [62, с. 68]. Певний вид діяльності «породжує всі види внутрішньої психологічної діяльності та містить відповідні дії та операції» [46, с.230].

Вміння в музичній діяльності ми розглядаємо як художні вміння, які «формуються і функціонують завдяки активному, свідомому та цілеспрямованому використанню на практиці, що відображається в естетичних знаннях і навичках досвіду людини» [62, с. 69].

Поняття «навички» витлумачене в психологічному словнику за ред. В.І. Войтка, як «психічне новоутворення, завдяки якому індивід, спроможний виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної та нервово-психологічної енергії» [52, с. 98].

В педагогічному значенні навички – це «сталі способи діяльності учнів, автоматизовані вміння» [50, с. 254]. Інші науковці розглядаються цю якість «як компонент свідомої дії суб'єкта, що мають автоматизований характер і формуються у процесі багаторазового повторення та виконання певних операцій» [62, с. 69].

Тобто, аналізуючи визначення науковців, можна стверджувати, що навички – це вже не дії, а вміння доведені до автоматизму, які формуються в процесі виконання вправ, самостійно, за вказівкою або під впливом певних обставин.

Вміння й навички в музичній діяльності школяра створюють умови для пізнання музичних творів та їхнього осмислення, перетворення світу за законами краси. В результаті цього відтворюється ставлення учнів до навколишнього світу через створення духовних цінностей, продуктом яких є твори мистецтва [46, с.230-232].

Отже, проаналізувавши низку визначених компонентів, вважаємо, що вони найбільш глибоко характеризують сутність музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку. Вони є взаємозалежні і мають взаємодоповнюючий характер.

У ході дослідження визначено критерії сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку:

- 1) здатність до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей,
- 2) сформованість музично-естетичного кругозору,
- 3) готовність до музично-естетичної діяльності.

Показниками здатності до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей є:

- художньо-естетична потреба,
- емоційний відгук на твори музичного мистецтва,
- розвинена естетична свідомість.

Показниками сформованості музично-естетичного кругозору є:

- наявність знань у сфері художньої культури,
- пізнавальна активність у процесі спілкування з творами музичного мистецтва,
- музично-естетичні уподобання.

Показниками готовності до музично-естетичної діяльності визначено:

- прагнення до творчої діяльності,
- особистісно-значущі музично-естетичні настанови,
- вміння і навички в різних видах музичної діяльності.

Структурні компоненти музично-естетичної культури учнів підліткового віку та відповідність визначених критеріїв сформованості музично-естетичної культури з їхніми показниками зображено на рисунку 1.

На основі виокремлених критеріїв визначено рівні сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку: високий, середній, низький. Охарактеризуємо зазначені рівні.

Високий рівень характеризує учнів, які володіють глибокою художньо-естетичною потребою, здатністю емоційно-цілісно відгукуватися на твори музичного мистецтва, у повній мірі сформованою естетичною свідомістю, глибокими знаннями у сфері художньої культури, стійкою пізнавальною активністю у процесі спілкування з творами музичного мистецтва, обґрунтованими музично-естетичними уподобаннями, прагненням до активної музично-творчої діяльності, позитивними особистісно-значущими музично-естетичними настановами, достатніми вміннями і навичками в різних видах музичної діяльності.

Середній рівень характеризує учнів, які володіють нестійкою художньо-естетичною потребою, здатністю емоційно відгукуватися на окремі твори музичного мистецтва, фрагментарно сформованою естетичною свідомістю, певними знаннями у сфері художньої культури, епізодичною пізнавальною активністю у процесі спілкування з творами музичного мистецтва, не чіткими музично-естетичними уподобаннями, нестійким прагненням до музично-творчої діяльності, мало вираженими особистісно-значущими музично-естетичними настановами, певними вміннями і навичками в різних видах музичної діяльності.

Низький рівень характеризує учнів, які володіють мало вираженою художньо-естетичною потребою, невиразним емоційним відгуком на твори музичного мистецтва, несформованою естетичною свідомістю, незначними знаннями у сфері художньої культури, обмеженою пізнавальною активністю у процесі спілкування з творами музичного мистецтва, нестійкими музично-естетичними уподобаннями, пасивністю до музично-творчої діяльності, обмеженими особистісно-значущими музично-естетичними настановами, незначними вміннями і навичками в різних видах музичної діяльності.

Визначені критерії з показниками та рівні було використано для проведення констатувального етапу дослідження, метою якого є виявлення стану сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку.

1.3. Позаурочна художньо-творча діяльність як засіб формування музично-естетичної культури учнів підліткового віку

Позаурочна художньо-творча діяльність має потужні можливості у формуванні музично-естетичної культури учнів підліткового віку.

Дослідження художньо-творчої діяльності, її впливу на гармонійний розвиток особистості є однією з актуальних проблем освіти.

Такі науковці як О. Берестенко, Б. Брилін, Ц. Буцаєв, С. Гаткова, З. Гіптерс, В. Кузнецов, І. Сідорова, Б. Тіхонов, Л. Хлебнікова та інші художню творчу діяльність розглядають як засіб естетичного виховання молодого покоління. У їхніх працях зосереджено увагу на розвитку естетичних смаків, музичних здібностей та потреб вихованців. Автори досліджують процес виховання школярів та студентської молоді у межах художньої освіти та вивчають методи й форми набуття творчих навичок у процесі художньої виконавської діяльності.

Серед вітчизняних учених, які досліджували шляхи й методи залучення учнів підліткового віку до кращих зразків музичного мистецтва, зазначимо

І. Барановську, Б. Бриліна, В. Дряпіку, Л. Коваль, С. Ліпську, Л. Онофрійчук, О. Палаженко, Г. Тарасенко та ін.

Художньо-творчу діяльність низка науковців досліджують в педагогічному аспекті та трактують її як ефективну соціально-педагогічну систему, що спрямована на виховання учнів у вільний час через залучення їх до активної творчої художньої практики. «Педагогічна наука досліджує художню творчість як важливий засіб виховання й освіти, залучення до культурних цінностей. Це має принципове значення для педагогіки загалом і для художньої діяльності зокрема. Педагогіка розширила свій предмет вивчення, долучивши до нього це художнє явище як засіб виховання» [40, с.245].

Також багато дослідників розглядає це явище «складником духовної культури людства, що слугує соціальному розвитку, збагаченню й демократизації суспільства, формуванню певної системи естетичних цінностей, їхнього виробництва та поширення» [62, с. 32].

Художньо-творча діяльність інтегрує та взаємодіє з усіма іншими видами життєдіяльності молодого покоління і є одним із засобів її саморозвитку та саморуху до досконалості. Стан творчого духу уможливорюється через естетичну творчу діяльність людини, яка стає життєво-необхідною та природною для неї [60, С. 257-260].

У наукових дослідженнях така діяльність розглядається як «елемент культурно-виховної діяльності, у ході якої здійснюється формування, розвиток та задоволення соціально-цінної спрямованості, діяльності і спілкування особистості» [62, с. 41]. Завдяки залученню до такого виду діяльності учнівська молодь має можливість естетичного самовираження.

Виняткову роль в естетичному вихованні школярів відіграють предмети художньо-естетичного циклу (малювання, співи, музика). На таких уроках учні не лише здобувають теоретичні знання з певних видів мистецтва, а й набувають відповідних практичних умінь та навичок, розвивають свої мистецькі здібності. Це передбачає певного перегляду класичних методик

викладання навчальних дисциплін, зокрема предметів зі сфери музичної педагогіки [74, с. 71]. Уроки музичного мистецтва мають величезні можливості розвитку духовності, загальної та естетичної культури учнів, адже саме життя довело, що музика через свою специфічну особливість і неповторність, шляхом цілеспрямованого і систематичного впливу облагороджує людину, робить її сприйнятливою, чуйною, доброю, допомагає формуванню світогляду, моральних якостей, духовної культури [34].

Але варто зазначити, що позаурочна робота у межах закладу загальної середньої освіти дає більше можливостей для виховання музично-естетичної культури учнів підліткового віку. Назвімо кілька основних вагомих показників позакласної виховної роботи:

- 1) індивідуальний підхід;
- 2) можливість самовираження і саморозвитку учнів;
- 3) врахування індивідуальних запитів учнів;
- 4) співпраця з громадськістю;
- 5) гнучкість організації виховної роботи.

Завдяки створенню сприятливих умов у позакласній виховній роботі уможлиблюється розширення предметного поля культури учнів, їхнього всебічного розвитку, зокрема «зорієнтованості на особистісну творчу активність задля власного естетичного розвитку й художньо-творчої самореалізації» [61, с. 148]. У такий спосіб, одним з напрямів позаурочної роботи для творчого розвитку школярів є художньо-творча діяльність.

Основними завданнями художньо-творчої діяльності у межах закладів середньої освіти є:

- а) залучення здобувачів освіти до світу прекрасного;
- б) ознайомлення школярів зі значним багажем творів мистецтва;
- в) організація естетичної діяльності учнів;
- г) здійснення творчого розвитку молодого покоління;
- д) накопичення мистецького досвіду;
- ж) сприяння творчій самореалізації здобувачів [12].

Саме через художню діяльність «музична культура може слугувати джерелом духовних і матеріальних цінностей людини та вираженням її духовної культури на рівні музичного мистецтва» [57, с. 64].

Залучення учнів до різних видів художньої діяльності, наприклад, таких як, як хоровий спів, гра на музичних інструментах, хореографія, впливає, у першу чергу, на покращення фізичного та психологічного стану, може знімати перевантаження, підвищувати загальну активність, покращувати успішність і самопочуття. «Сутність кожного виду художньої діяльності виявляється в тому, що специфічні художні засоби й матеріали (слово, звук, рухи, фарби тощо) особливо впливають на розвиток естетичної потреби, емоційно-почуттєвого ставлення до художніх й естетичних цінностей ...» [62, с. 45-46].

«Специфіка художньо-творчої діяльності полягає у можливості здійснити індивідуальний підхід та враховувати індивідуальні запити учнів, а також у гнучкості організації виховної роботи та можливості налагоджувати співпрацю з громадськістю» [12, с. 15]. Наприклад, «у налагодженні та ініціюванні контактів із закладами культури і мистецтв (філармоніями, театрами, музеями тощо), у взаємодії з професійними та аматорськими мистецькими колективами, відомими митцями, артистами, акторами» для прилучення шкільної аудиторії до художніх цінностей та задоволення їхніх інтересів і потреб [61, с.147].

Науковці схильні вважати, що художня діяльність слугує художньо-виховним осередком і особливим організованим об'єднанням молоді, що мають спільні естетичні установки. Залучення учнів до такого виду діяльності під керівництвом педагога-вихователя (режисера, балетмейстера, диригента) активізує художньо-виховний процес, а також сприяє пропаганді художніх продуктів, естетичній освіті, вихованню та розвитку глядачів [60, с. 257-260].

Розповсюдженням середовищем для художньо-творчої діяльності є створення різноманітних гуртків художньо-естетичного спрямування. «До них можна віднести такі гуртки: вокалу, танцю, живопису, графіки, скульптури, пошиву та оздоблення одягу, в'язання гачком чи спицями, вишивання нитками

чи бісером; валяння чи ліплення з штучної глини; декупаж чи малювання, театральна студія та інші» [12, с. 15]. Для цього можна використовувати як групові, так і індивідуальні форми роботи з учнями.

Участь в художньо-творчій діяльності впливає на всебічний, гармонічний розвиток підлітків у позаурочний час. Постійне спілкування учнів з улюбленим видом мистецтва «формує творчі здібності, уяву, розкутість фантазії, розвиває комунікабельність, активність; розширює культурний та художньо-естетичний кругозір, збагачує знання про національне й світове мистецтво, залучає до культурного надбання; стимулює самоконтроль і самоорганізацію» [62, с. 41]. Вплив на розвиток таких якостей відбувається через вагомість соціальної складової позанавчальної художньої діяльності підлітків.

Вважаємо, що основним засобом формування музично-естетичної культури учнів у позаурочній художньо-творчій діяльності є музичне мистецтво.

Велика кількість філософів, науковців, педагогів, письменників, музикантів у своїх дослідженнях та творах розкривали цінність впливу музики на людину. Так, В. Сухомлинський доводив важливість музики у вихованні чуйності своїх вихованців. На думку видатного педагога, «емоційність натури, властива морально і естетично вихованій людині, виражається в тому, що серце стає сприйнятливим до доброго слова, повчання, поради, напуття. Якщо ви хочете, щоб слово вчило жити, щоб ваші вихованці прагнули до добра, – виховуйте тонкість, емоційну чуйність юного серця. Серед численних засобів впливу на юне серце важливе місце належить музиці... чутливість сприймання мови музики, її розуміння залежать від сприйняття у дитинстві й отрочтві творів, складених народом і композиторами, а краса музичної мелодії відкриває дитині її власну внутрішню красу та виховує свідоме почуття гідності» [66, с. 534].

Окрім емоційності і чуйності музика сприяє активізації розумових процесів. «Музика, що наповнюється глибокими думками і високими

почуттями спонукає людину до певних переживань і роздумів. Відбувається особливий процес розумової діяльності, який сприяє емоційності усвідомлення життєвого змісту творів через художні образи створені композитором» [51, с. 9].

На думку О. Сапожнік, ставлення учнів до музичного мистецтва повинно культивувати в собі якомога більше естетичної орієнтації. Важливим є сприйняття школярами музичного репертуару на заняттях художньо-естетичного циклу, а також позитивний результат від прослуханого. Щоб кожен твір залишив відбиток у свідомості слухачів, потрібно ще й створити відповідні сприятливі умови, що впливають із ставлення вчителя до музичної діяльності та доброзичливості до учнів [55].

Музика виховує позитивні якості людини. «Музичне мистецтво сприяє перетворенню цінностей суспільства в систему духовних цінностей особистості, завдяки чому відбувається становлення і розвиток її соціальних, моральних та естетичних якостей» [34].

«Музика, як один з видів мистецтва, є важливим засобом становлення людської індивідуальності, духовного вдосконалення. Це завдання величезної важливості здебільшого вирішують у загальноосвітній школі, яка є основним навчально-виховним закладом» [34].

Музика, у такому разі переважає серед інших видів мистецтва. «Світ музики для дитини – це світ прекрасних звуків, світ радісних і щасливих переживань» [34]. Насамперед, важливо розвивати в учнів здатність сприйняття музичного мистецтва. Погоджуємося з низкою науковців про те, що краще сприймається той художній чи музичний твір, який зрозумілий слухачеві чи глядачеві, тобто треба мати елементарну теоретичну підготовку для отримання позитивного результату. «Краще сприймається те, що зрозуміле, про що є певні знання. Цей принциповий підхід слід узяти за основу при використанні в естетичному вихованні музики, образотворчого мистецтва, скульптури» [34].

На думку С. Штремель, музичне мистецтво є сильним засобом розвитку емоційного світу особистості. Сутність емоційного впливу музичного мистецтва на людину укладається в тому, що при її сприйнятті активізуються інтуїтивні уявлення про емоції, що й забезпечує розуміння емоційного характеру музики [71]. У такому разі, актуалізація в музичній освіті методів і прийомів стимулюють у вихованців творче, образне, інтуїтивне досягнення музичних творів. Це пливає на розвиток вміння інтонаційно розуміти музику, сприяє активізації процесу художнього сприйняття в особистості, а також впливає на поглиблення її художньо-образного мислення.

Музичні твори мають неабиякий вплив на духовний розвиток людини. Наділені духовною цінністю соціального явища вони мають ідейно-естетичне значення, художнє узагальнення [77]. Надзвичайна цінність музичної культури виявляється в кращих зразках народного мистецтва, в творах композиторів вітчизняної та зарубіжної сучасної музики, творах музичної класики.

Серед групових форм художньо-творчої діяльності музично-естетичного спрямування можна виокремити:

- вокальні ансамблі,
- малі вокальні форми (дуети, тріо, квартети),
- хорові колективи,
- вокально-інструментальні ансамблі,
- оркестри (народних інструментів, естрадно-духові та інші).

«Інші форми задовольняють індивідуальні інтереси та запити вихованців, зокрема сольний академічний спів, сольний естрадний спів, гра на музичному інструменті та інші» [12, с. 16].

Перераховані форми позаурочної художньо-творчої діяльності сприяють, передусім, розвитку творчої особистості. «Індивідуальна і колективна співацька діяльність в процесі позаурочної роботи є досить корисною, оскільки дає підліткам можливість зняти психологічну напругу, активізувати загальмовану психо-емоційну сферу» [33, с. 27].

Співацька діяльність – один з найулюбленіших видів художньої діяльності учнівської молоді. Вони можуть займатися співом сольо, в ансамблі та в хоровому колективі. Пісні – «є яскравим поєднання традиції й новаторства, могутнім джерелом творчості, мають велику силу емоційного впливу...» [48, с. 33].

Розглянемо такий вид діяльності, як хоровий спів. Хоровий спів вважається наймасовішим та найдоступнішим видом художньої діяльності учнівської молоді, «який дає змогу не тільки чути та відтворювати музику, розуміти значення кожного її елемента, а й колективно пережити її, ніби «пропустивши» крізь себе» [60]. В процесі хорового співу відпрацьовується і формується унікальний художньо-естетичний смак [74].

«Вокально-хорове мистецтво має значний культурно-виховний потенціал, зокрема, потужний вплив на емоційний стан підростаючого покоління. Участь у хоровому колективі допомагає виражати свої емоції та почуття через музику», - зазначають вітчизняні дослідники [43, с.54].

Творчий колектив, сформований з обдарованих учнів, має на меті сприяти формуванню музично-естетичної культури «завдяки розширеному художньому репертуару й високому рівню виконання. Такий колектив може стати художнім осередком, у який прагнутимуть потрапити й інші» [62, с. 42].

Як стверджують хормейстери творчих колективів «хоровий спів активно впливає на емоційний, соціальний та когнітивний розвиток дітей та підлітків, стимулюючи їхній емоційний вираз, розвиток музичного слуху та формування соціальних навичок, які є важливими у сучасному світі. Участь у хоровому колективі навчає молодь співпраці, емпатії та розумінню інших, що стає основою для успішних взаємин у майбутньому» [43, с.54]. Також, дослідники стверджують, що «вокально-хорове мистецтво у практиці освітнього середовища здійснює арттерапевтичні властивості» [6, с.73]. Тому використання вокально-хорового мистецтва у позанавчальний час стає актуальним та вкрай необхідним для гармонійного та повноцінного виховання учнів підліткового віку.

Варто зазначити, що на заняттях з хорового співу в учасників збагачується музичний досвід. Це відбувається завдяки спілкуванню з музичними творами, знайомству зі зразками класичного та сучасного хорового мистецтва, з творчістю видатних композиторів, диригентів та відомих хорових колективів. Співаки під час хорового виконавства набувають естетичних почуттів та емоції, нових вражень та переживань. «У процесі такого виду художньої діяльності успішно розвиваються такі художні уміння й навички, як-от: почуття ансамблю, навички музикування, чутливість до звучання, уміння швидко сприймати та відтворювати зміни характеру музики, гармонійний слух, гнучкість та емоційність у виконанні, стійкість музичних слухових уявлень» [62, с. 46].

«Саме позаурочна співацька діяльність передбачає виконання колективної діяльності – розспівування, слухання і спів вокально-хорових творів, групову концертно-виконавську діяльність. Крім того, особливістю ініціативної творчої діяльності є добровільність, внутрішня позиція особистості, її позитивне ставлення до діяльності» [33, с.33].

Одним з видів художньої творчої діяльності, який сприяє музично-естетичному вихованню учнів підліткового віку є інструментальне виконавство. Гра на музичних інструментах – це інструментально-виконавська діяльність музикантів, що може охоплювати солістів, малі (ансамблі) та великі (оркестри) групи виконавців.

«Відтворюючи живі музичні звуки, виконавці отримують безліч позитивних емоцій, під впливом яких розкривається творчий потенціал особистості Участь в інструментально-виконавській діяльності передбачає виконання музичних творів, імпровізацію, складання підголосків до вивчених творів, інтерпретацію мотивів знайомих пісень тощо» [60, с. 258].

Педагог Т. Тімашева стверджує, що «інструментально-виконавська діяльність залучає студентів до виконавських традицій, норм художньої культури, орієнтує на художньо-естетичні цінності і має значні резерви для вияву індивідуальності, самостійності, творчої активності учасників» [67, с.

115-117]. Такий вид діяльності позитивно впливає на інтелектуальну, духовну, естетичну, комунікативну сфери учнівської молоді. А також формує музичні вміння й навички, сприяє активізації творчої діяльності, що, у результаті, має ефективний вплив на формування музично-естетичної культури учнів.

Одним із видів синтетичної діяльності у позанавчальній художній роботі можна використовувати хореографічну діяльність. Вона утворюється на основі музично-організованих, пластичних рухів тіла. У сучасній освітній діяльності виокремлюють такі різновиди хореографії як побутовий (народний і бальний) та сценічний (естрадний та балет) танок [25, с.149-150].

Хореографічна діяльність органічно впливається в систему музично-естетичного виховання за рахунок загальномузичного сприйняття, ритміки, пластики та красивих, виразних рухів виконавців.

На думку дослідників «у танку відбувається безпосереднє втілення, реакція на певне явище в житті людини. Особливо це простежується в народному танці, у якому передаються почуття людей, національні особливості, краса та сфери життєдіяльності певного народу» [59]. Адже завданням вчителя хореографічного гуртка є «не шліфування окремих танцювальних елементів, а збагачення естетичного сприйняття емоційними враженнями» [62, с. 41] своїх учнів.

Танцювальна діяльність слугує засобом активізації розумової діяльності, на основі розуміння характеру, образного змісту та музичної мови.

«У результаті усвідомлення відповідних знаків, фігур, значень і символів відбувається оволодіння духовно-матеріальними здобутками людства, відтворених в художніх образах» [19, 48] .

У танці відтворюються життєві рухи людини, що у процесі хореографічної діяльності та розвитку практичних умінь стають більш узагальненими і виконуються за певними правилами гармонії та ритму.

Отже, використовуючи такий вид художньої діяльності у роботі з учнівською молоддю вчителі реалізують низку навчально-виховних завдань, «зокрема збагачують у своїх учнів емоційно-почуттєву сферу,

розвивають художньо-творчі вміння, розширюють духовно-естетичний досвід, що позитивно впливає на їхнє музично-естетичне виховання» [73, с.264].

Важливо, щоб учасники художньої діяльності також були ініціаторами своїх власних дій в творчій діяльності. «Ініціативність у колективній виконавській діяльності є проявом творчості, котра реалізується постійним прагненням до самостійних дій, самовираження. Саме виступи перед широкою аудиторією, виконання індивідуальних творчих завдань сприяють виявленню гнучкості мислення, творчої самостійності та креативності підлітків» [33, с. 33].

Заняття художньо-естетичного спрямування у позанавчальний час «розширюють світогляд учнівської молоді, розвивають бажання зробити щось нове та оригінальне, мотивують до корисної праці, сприяють розвитку творчості, ініціативності, внутрішнього потенціалу, естетичному збагаченню та орієнтації на духовні цінності» [12, с. 15]. Потрібно намагатися використовувати у позанавчальній виховній роботі дієві форми духовного розвитку учнів підліткового віку ..., що впливатимуть на їхній естетичний досвід [73].

Разом з тим, такі заняття повинні мати комплексний і системний підхід для ефективного виховного впливу. Систематизація у формуванні музично-естетичної культури підлітків «зумовлює необхідність гармонійного поєднання засобів, спрямованих на естетичний розвиток особистості в різних сферах, наприклад у навчальній діяльності, ... в естетично-художньому організованому середовищі, у формуванні навичок і вмінь для його естетичної організації, творів мистецтва, явищ природи» [62, с. 40]. Крім того, і в позаурочній художньо-творчій діяльності.

Отже, важливим засобом формування музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку визначено позаурочну художньо-творчу діяльність. Аналіз психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури вказує на те, що така діяльність володіє пізнавальними, естетичними,

розвивальними, рекреаційними функціями та має значний культурно-виховний потенціал.

Позаурочну художньо-творчу діяльність визначаємо як культурно-творчу співпрацю вчителя та учнів, організовану в позанавчальний час, що будується на принципах взаємної відповідальності й ініціативи, та створює умови для саморозвитку, творчої індивідуальності учасників, накопичення їхнього музично-естетичного досвіду, орієнтації на художньо-естетичні цінності.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СФОРМОВАНOSTІ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ПОЗАУРОЧНОЇ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Діагностика сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку

Для оцінки рівнів розвитку музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку було проведено наступний етап дослідження.

Визначені критерії сформованості окресленої якості у параграфі 1.2. уможливили проведення констатувального етапу експерименту. Одним із завдань нашого дослідження була розробка діагностувальної методики визначення рівнів сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку. Для вирішення цього завдання було проведено три групи дослідів.

Перша група дослідів мала на меті визначення рівня першого критерію сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку, а саме здатності учнів до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей, з показниками:

- художньо-естетична потреба,
- емоційний відгук на твори музичного мистецтва,
- розвинена естетична свідомість.

Друга група дослідів була спрямована на визначення сформованості музично-естетичного кругозору, з показниками:

- наявність знань у сфері художньої культури,
- пізнавальна активність у процесі спілкування з творами музичного мистецтва,
- музично-естетичні уподобання.

Третю групу – спрямовано на виявлення рівня готовності до музично-естетичної діяльності, з показниками:

- прагнення до творчої діяльності,
- особистісно-значущі музично-естетичні настанови,
- вміння і навички в різних видах музичної діяльності.

Для проведення цього етапу дослідження було використано низку методів діагностики та діагностичні методики. Серед них: спостереження, тестування, бесіда, анкетування, експертні оцінки, модифікована методика «Вимірювання художньо-естетичної потреби»

У ході дослідження для експерименту обрано учнів середнього шкільного підліткового віку (13-16 років), які у вільний позанавчальний час

відвідують гуртки художньо-естетичного спрямування. Таким чином, в педагогічному експерименті взяли участь респонденти, які навчаються в 6, 7, 8 та 9 класах. Експеримент проходив на базі закладу загальної середньої освіти – Філія «Гальжбіївська гімназія» Гуманітарного ліцею Ямпільської міської ради Вінницької області.

Респондентами стали учні, які відвідують:

- Хоровий колектив «Подільський віночок» - 20 осіб,
- Вокальне тріо дівчаток «Солоспів» - 3 особи,
- Вокальне тріо хлопчиків «Камертон» - 3 особи,
- Сольний спів – 2 особи,
- Інструментальний ансамбль – 6 осіб,
- Музично-театральний гурток – 7 осіб,
- Вокально-інструментальний ансамбль «Юні музиканти» - 7 осіб.

Отже, проведено першу групу дослідів, яка мала на меті визначення рівня здатності учнів середнього підліткового віку до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей. З метою діагностики художньо-естетичної потреби ми використали модифіковану методику «Вимірювання художньо-естетичної потреби» (Дод. А). Запропонована методика виявляє потреби, що є рисами (властивостями) особистості, особистісними диспозиціями, які сформувалися на базі потреб [45, с. 212]. Респондентам роздали текст опитувальника, в якому було запропоновано низку тверджень. Якщо твердження збігалось з їхньою особистою думкою, то потрібно було вибрати відповідь «так», якщо не збігалось – відповідь «ні». Про художньо-естетичні потреби свідчили відповіді «так» чи «ні» на певні твердження. Кожна відповідь оцінювалася в 1 бал. Сила потреби визначалася сумою набраних балів за відповіді «так» і «ні» за зазначеними твердженнями (1–12 – низький, 13–20 – середній, 21–27 – достатній, 28–32 – високий).

За результатами діагностики більша частина респондентів (50,5 %) продемонструвала низький рівень художньо-естетичної потреби. У 37,4 % учнів зафіксовано середній рівень художньо-естетичної потреби. Незначна

кількість учнів (12,1 %) продемонструвала високий (поєднано достатній і високий рівні з методики) рівень художньо-естетичної потреби.

Для виявлення рівня емоційного відгуку на твори музичного мистецтва було використано прослуховування музичних фрагментів (Дод. Б) та тестування. Для експерименту було важливо на скільки учні вміють охарактеризувати музику та виявити, які емоції здатна вона викликати у респондентів. Після прослуховування запропонованих музичних фрагментів, учні повинні були заповнити таблицю, де мали вказати жанр твору (марш, танець, пісня, симфонія), характер музики та емоції, які були викликані певною музикою.

Після проведення цього тесту виявилось, що кожен учень має свою емоційну збудливість, яка впливає на силу його емоційного відгуку на музику. У більшості музика асоціювалася з певними подіями, що посилює емоційний зв'язок – повільна та мелодійна музика викликала стан спокою та розслаблення, енергійна та динамічна музика підбадьорювала, надихала на активні дії, сумні мелодії викликали почуття смутку, оптимістична та життєрадісна музика викликала радість та відчуття щастя. Такі відповіді цілком відповідають адекватній реакції на музику та вказують на високий рівень цього критерію. Таких респондентів виявилось 39,8%. Середній рівень емоційного відгуку на твори музичного мистецтва зафіксовано у 30 % учнів. Низький рівень цього критерію виявлено у 30,2 % учнів.

Для визначення рівня розвиненості естетичної свідомості учнів середнього підліткового віку було використано анкетування (Дод. В) за методикою І. Сідорової [62].

За результатами опитування, виявлено, що майже всі респонденти надають перевагу музиці, і це очевидно. Саме музика є найрозповсюдженішим видом мистецтва, з яким учні зіштовхують щодня. Музика відіграє важливу роль у духовному житті молоді і сприяє розвитку музично-естетичної культури підлітків. Високий рівень розвиненості естетичної свідомості зафіксовано у 23,4% респондентів. Середній рівень зазначеного показника

учнів середнього підліткового віку виявлено у 28% респондентів. Низький рівень – зафіксовано у 48,6% учнів.

Після того, як було проведено діагностику за трьома показниками проаналізовано загальний стан здатності учнів до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей. Цей критерій за всіма рівнями відображено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Здатність учнів до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей (%)

Показники	Рівні		
	Низький	Середній	Високий
Художньо-естетична потреба	50,5	37,4	12,1
Емоційний відгук на твори музичного мистецтва	30,2	30	39,8
Розвинена естетична свідомість	48,6	28	23,4

Дані подані в таблиці 2.1 уможливили виявити загальний відсоток по всім трьом рівням зазначеного критерію. Здатність учнів до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей проявляється високим рівнем у 25,1 % учнів, середнім – у 31,8 % учнів та низьким – у 43,1 % респондентів.

Наступним кроком було проведення другої групи дослідів, яка мала на меті визначення рівня сформованості музично-естетичного кругозору учнів середнього підліткового віку.

Для виявлення рівня знань у сфері художньої культури використано тестування на знання світової й української класичної спадщини музичного та образотворчого мистецтва (Дод. Г). До уваги респондентів пропонуються слайди картин видатних художників і прослуховування фрагментів музичних (інструментальних та вокальних) творів зі скарбниці світової та української культури. Вони повинні визначити назву картин, музичних фрагментів і їхніх

авторів. Для цього, учні на аркуші біля проставленої нумерації запропонованих зразків, вписували свої відповіді.

Після проведення тестування було визначено, що високим рівнем цього показника володіють 19,7 % респондентів, середнім рівнем – 46,3 % учнів, низьким рівнем - 34 % підлітків. Серед найпопулярніших творів світової та української класичної спадщини музичного та образотворчого мистецтва, які зазначали учні у своїх відповідях виявилися: Портрет Мони Лізи (Джоконда) та Таємна вечеря Леонардо да Вінчі; Дівчина у червоному капелюсі Олександра Мурашка; Чорний квадрат Казимира Малевича; Венера Мілоська Агесандра Антіохійського; Пори року («Літо», «Гроза») А. Вівальді; Маленька нічна серенада В. А. Моцарта; Соната «Місячна» Л. ван Бетховена; «У печері гірського короля» з сюїти «Пер Гюнт» Е. Гріга; Мелодія М. Скорика; «Ой, у лузі червона калина» Чарнецького – автора музики гімну; Червона рута Володимира Івасюка; Щедрик Миколи Леонтовича; Була в мене парова машина - українська народна пісня.

Для виявлення рівня наступного показника, а саме пізнавальної активності у процесі спілкування з творами музичного мистецтва, використано анкетування (Додаток Д). В анкеті запропоновано 10 запитань, на які потрібно було відповісти так або ні, та надати додаткову відповідь за бажанням. Відповіді учнів дали можливість визначити чи притаманна їм пізнавальна активність, коли вони долучаються до музики, а саме чи цікавляться вони авторами почутої улюбленої пісні, жанрами до якого відноситься музичний твір, чи цікавляться народною творчістю та сучасним аранжуванням народних пісень. Також, учням потрібно було вибрати відповідь про відвідування концертів вокальної та інструментальної музики, відповісти чи можуть такі концерти розширити їхні знання у сфері музичної культури і яким чином.

Результати анкетування вказують на те, що високий рівень цього показника притаманний 19,9 % учням, середній рівень – 37,1 % респондентам, низький рівень – 43% підліткам.

Для виявлення рівня третього компонента сформованості музично-естетичного кругозору учнів середнього підліткового віку використано анкету «Вивчення музично-естетичних уподобань підлітків» (Додаток Е). Учнім потрібно було відповісти як часто вони відвідують театри (лялькові), музеї, філармонію, кінотеатри, концерти естрадних виконавців, танцювальні вечірки. Результати вказують на рідкість відвідування таких закладів. На запитання який жанр музики їм подобається (поп-музика, рок-музика, джазова музика, класична музика, народна музика, авторська музика), значна частина учнів відповіла, що сучасна поп-музика. Найменш популярною виявилася народна музика.

На музично-естетичні вподобання учнів впливають їхні мотиви заняттями музично-творчою діяльністю. В анкеті було запропоновано розташувати за рейтингом три основні мотиви, серед яких: відпочинок та розваги, реалізація творчого потенціалу, забезпечення вступу до ВНЗ, неформальне спілкування, престижність в колі друзів, бажання стати артистом, корисність для школи. Більшість учнів, як виявилось, займаються музично-творчою діяльністю заради розваги і відпочинку, а також спілкування у неформальній обстановці. На питання: «Хто найбільше впливає на Ваш вибір музично-естетичної діяльності?», переважна кількість опитаних вказали, що друзі й однолітки, потім батьки й керівники гуртків.

Після опитування ми виявили рівень музично-естетичних уподобань учнів підліткового віку. Високий рівень цього показника притаманний 29,4 % учнів, середній рівень – 46,3 % учнів, низький рівень – 24,3 % респондентів. Проведена діагностика за трьома показниками уможливила аналіз загального стану сформованості музично-естетичного кругозору підлітків. Цей критерій за всіма рівнями відображено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

**Сформованість музично-естетичного кругозору учнів середнього
підліткового віку (%)**

Показники	Рівні		
	Низький	Середній	Високий
Наявність знань у сфері художньої культури	34	46,3	19,7
Пізнавальна активність у процесі спілкування з творами музичного мистецтва	43	37,1	19,9
Музично-естетичні уподобання	24,3	46,3	29,4

Інформація в таблиці 2.2. демонструє загальний відсоток по всіх рівнях сформованості музично-естетичного кругозору учнів середнього підліткового віку. Так, помітним є перевага середнього рівня цього критерію, яка дорівнює 43,2 % учням. Високий рівень – виявлено в 23 % респондентів, а низький рівень – у 33,7 % підлітків.

Подальшим кроком було проведення третьої групи дослідів, яка мала на меті визначення рівня сформованості готовності учнів середнього підліткового віку до музично-творчої діяльності.

Для виявлення рівня першого показника, а саме прагнення до музично-творчої діяльності використано кілька діагностичних методів. Ця здатність вказує на бажання учнів займатися музикою та розвивати вже набуті творчі здібності. Це може спостерігатися у різних видах музично-творчої діяльності. Тому нам важливо дізнатися якими художніми здібностями володіють наші респонденти. Учніам було запропоновано анкетування (Додаток Ж), де вони мали зазначити, в якому виді художньої діяльності вони мають здібності. Досвід показує, що часте залучення учнів до якогось виду діяльності спонукає до прагнення удосконалювати свої навички у цій сфері та активізує практичну діяльність. У відповідях переважна частина учнів вказала, що мають вокальні здібності.

Нам було цікаво, які заклади художньо-естетичного розвитку відвідують школярі у позашкільний час та у яких шкільних, позашкільних заходах вони беруть участь. Більшість вказала, що відвідують мистецькі школи та беруть участь в концертах. Але й значна частина учнів вказала, що не відвідують ніякі заклади та не приймають участі у виховних заходах. І ще важливо було для

нас дізнатися чи бажають учні займатися іншими видами музично-творчої діяльності. Переважна частина респондентів написала, що не хоче.

Опитування дало можливість виявити рівень прагнення підлітків до музично-творчої діяльності. Високий рівень цього показника виявлено у 22,7 % учнів, середній рівень – у 51 % респондентів, низький рівень – у 26,3 % учнів.

Наступим для діагностики був показник особистісно-значущі музично-естетичні настанови учнів. Для цього було використано діагностичну бесіду (Додаток 3).

Незначна кількість респондентів, віднесених до високого рівня, впевнені, що музика необхідна для спілкування та пізнання оточуючих і загалом життя, для відповідного настрою, для самопізнання та розвитку, для зняття втоми та відпочинку, перезавантаження, для розвитку естетичних почуттів та духовного світу людини. Також вони надають перевагу слуханню музики в залежності від ситуації (наодинці, з друзями, з однокласниками) на концертах, на гуртках тощо. Ці учні назвали серед почуттів, які можуть викликати відповідні музичні жанри, бадьорість, піднесеність, розслабленість, радість, схвилюваність, агресивність, відчай, сльози, безпечність, злість, замріяність, рішучість, чуйність, ніжність, капризність та інші. Спілкування з творами мистецтва допомагало їм у скрутні хвилини покращити самопочуття та допомогти тим, хто цього потребував.

Отже високий рівень цього показника притаманний 18,4 % учнів, середній рівень – 39 % учнів, низький рівень – 42,6 % підлітків.

Наступний показник – вміння й навички в різних видах музичної діяльності діагностувався за допомогою спостереження та експертних оцінок. Спостереження відбувалося протягом 2 місяців за респондентами під час гурткових занять та виховних заходів. Оцінювалася систематичність відвідування занять респондентів, їхня активність участі у мистецьких заходах, відповідальність у виконанні завдань, творчі ідеї та їхня реалізація, креативність, темп роботи, прагнення до саморозвитку.

Експертні оцінки надавалися вчителями, які безпосередньо проводили гурткові заняття та могли оцінити вміння й навички учнів в різних видах музичної діяльності: вміння й навички правильно виконувати вокальний твір, інструментальний твір, музично-театралізовані художні твори. Твори повинні були виконані цілком, якісно, оригінально, емоційно. Учні повинні були глибоко передавати зміст твору та реалістично відтворити художній образ. Для виявлення рівня цього показника вчителям запропоновано оцінний лист, де вони б могли оцінити вміння респондентів по 5-бальній системі.

Після оцінки вмінь і навичок респондентів у різних видах музичної діяльності проведено аналіз сформованості цього показника за рівнями. Високий рівень означеного показника притаманний 31,4 % учнів, середній рівень – 49 % учнів, низький рівень – 19,6 % підлітків.

Результати діагностики за трьома показниками третього критерію дали змогу проаналізувати загальний стан сформованості готовності до музично-естетичної діяльності. Зведені дані за цим критерієм відображено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Сформованість готовності учнів середнього підліткового віку до музично-естетичної діяльності (%)

Показники	Рівні		
	Низький	Середній	Високий
Прагнення до творчої діяльності	26,3	51	22,7
Особистісно-значущі музично-естетичні настанови	42,6	39	18,4
Вміння і навички в різних видах музичної діяльності	19,6	49	31,4

Отже, подані дані в таблиці 2,3 уможливають визначення відсоткового співвідношення учнів по трьом рівням сформованості готовності до музично-естетичної діяльності. Так, високий рівень цього критерію притаманний 24,2 % учнів, середній рівень – 46,3 % учнів, низький рівень – 29,5 % респондентів.

Після проведення діагностики здійснено аналіз результатів сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку за трьома критеріями. Результати констатувального етапу дослідження пропонуються в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Результати констатувального етапу дослідження музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку (%)

Критерії	Рівні		
	Низький	Середній	Високий
Здатність учнів до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей	43,1	31,8	25,1
Сформованість музично-естетичного кругозору	33,7	43,3	23
Готовність до музично-естетичної діяльності	29,5	46,3	24,2

Проведений аналіз діагностики уможливив визначення рівнів сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку. Так, переважає середній рівень, що притаманний 40,5 % учнів. Низький рівень сформованості музично-естетичної культури зафіксовано у 35,4 % респондентів та високий – у 24,1 % учнів.

Наступним етапом експерименту був формувальний. З метою його проведення відбувся розподіл учнів, які займаються у гуртках, на дві групи. До першої, експериментальної, групи, увійшли учасники вокального тріо хлопчиків «Камертон» (3 особи), інструментального ансамблю (5 осіб), музично-театрального гуртка (6 осіб), вокально-інструментального ансамблю «Юні музиканти» (7 осіб) та учасник сольного співу (1 особа), загальною кількістю 22 учня.

До другої, контрольної, групи увійшли учасники хорового колективу «Подільський віночок» (20 осіб), вокального тріо дівчаток «Солоспів» (3 осіб) та учасник сольного співу (1 особа), загальною кількістю 24 учня.

В обох групах була майже однакова кількість учнів, яких розподілили за рівнями сформованості їхньої музично-естетичної культури. Після розподілу було зведено дані про результати констатувального етапу експерименту в експериментальній і контрольній групах, що зазначено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Аналіз результатів сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку на констатувальному етапі експерименту в експериментальній і контрольній групах (%)

Рівні сформованості музично-естетичної культури	Контрольна група (КГ), n =22		Експериментальна група (ЕГ), n =24	
	Абс	%	Абс	%
Високий	5	23,6	6	24,5
Середній	9	41,1	10	40
Низький	8	35,3	8	35,5

Аналізуючи наведену таблицю, зрозуміло, що вагомої різниці у кількості респондентів між обома групами не виявлено. Дані вказують, що найбільший відсоток учнів в обох групах мають середній рівень сформованості музично-естетичної культури – 41,1 % (КГ) та 40 % (ЕГ) респондентів, трохи менша кількість учнів володіє низьким рівнем – 35,3 % (КГ) та 35,5 % (ЕГ), високим рівнем – 23,6 % (КГ) та 24,5 % (ЕГ) учнів.

Візуально можна переглянути рівні сформованості музично-естетичної культури учнів експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі дослідження на рисунку 2.1.

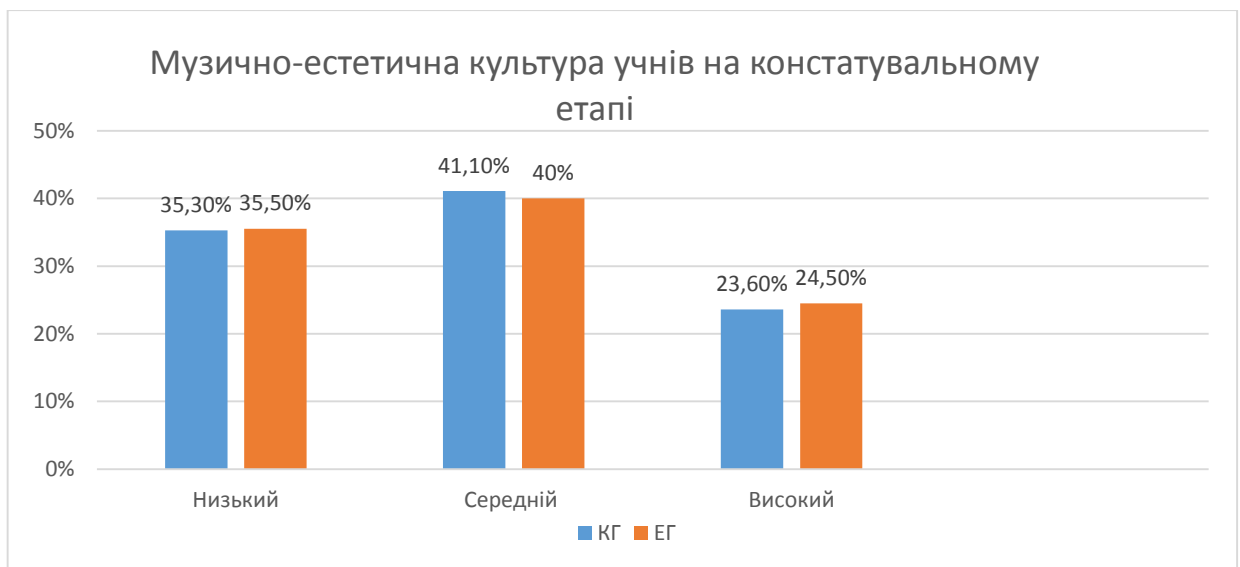

Рис. 2.1. Рівні сформованості музично-естетичної культури учнів експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі.

Констатувальний етап експерименту уможливив визначення початкового рівня показників музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку та відібрати контрольну й експериментальну групи для апробації педагогічних умов розвитку музично-естетичної культури учнів.

2.2. Педагогічні умови формування музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку засобами позаурочної художньо-творчої діяльності

Розвиток музично-естетичної культури учнівської молоді залежить від створення спеціальних умов, які в педагогічній освіті називаються педагогічними умовами. Їхнє визначення сприятиме ефективності процесу формування музично-естетичної культури.

Аналіз наукових досліджень [44; 24; 36; 68; 33] вказує, що багато уваги приділено питанню визначення педагогічних умов естетичного виховання, формування музичної та естетичної культури школярів та учнівської молоді. Проведений огляд та аналіз педагогічної літератури дав можливість визначити власні сприятливі педагогічні умови формування музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку, а саме:

- **організація проблемно-пошукової діяльності учнів під час вивчення музичного матеріалу;**
- **цілеспрямована робота по створенню естетико-розвивального середовища засобами різних видів мистецтва;**
- **активізація спонукальних мотивів до творчого самовираження учасників художньо-творчої діяльності.**

Першою умовою визначено **організацію проблемно-пошукової діяльності учнів-гуртківців під час вивчення музичного матеріалу.** Проблемно-пошукова діяльність передбачає розвиток інтересу та зацікавленості в заняттях художньо-творчої діяльності, цілеспрямованість творчих пошуків, наполегливості у накопиченні вмінь, знань, навичок у процесі вивчення музичного матеріалу. Цей процес повинен відбуватися під систематичними впливом і керуванням з боку керівників, а також активністю самих учнів.

Організація проблемно-пошукової діяльності має спрямовуватися на активізацію розумової діяльності гуртківця та на створення такого середовища, в якому б він, на основі пізнавального інтересу міг зробити особистісний вибір, підібрати потрібну інформацію та самостійно вирішити проблемне питання.

Під час проблемно-пошукової діяльності відбувається процес осмислення і інтерпретації знань, можливість перенесення їх у практичну діяльність, накопичення музично-естетичного досвіду.

Зазначена педагогічна умова сприяє розвитку усіх компонентів музично-естетичної культури учнів. Щоб реалізувати цю умову потрібно було підібрати ефективні форми та методи роботи на гурткових заняттях.

Одним з методів було використано *пошуково-пізнавальні та пошуково-творчі завдання*. До пошуково-пізнавальних віднесли завдання, мета яких полягала в пошуку інформації про творчість та життєвій шлях композитора, твір якого вивчали; про жанри народної музичної творчості. Пошуково-творчі

завдання полягали в знаходженні оригінального варіанту подачі та презентації цього матеріалу для інших учасників гуртків.

Творчі презентації виявилися ефективною формою роботи з учнями. Наприклад, готуючись для демонстрації свого матеріалу, вони шукали цікаві факти про творчий шлях композитора, умови написання музичного твору, що спонукало до його створення, приклади виконання цього твору відомими співаками та різними творчими колективами, інші відомі твори цього композитора.

Запропоновані методи і форма роботи сприяє розвиткові таких показників когнітивно-пізнавального компонента музично-естетичної культури учнів, як наявність знань у сфері художньої культури та пізнавальна активність у процесі спілкування з творами музичного мистецтва.

Також, серед учасників задіяних в експериментальній групі проводилися *групові змагання* на кращу презентацію музичного твору і його автора або твору народної творчості. Після презентації, учасникам пропонувалося виконання запропонованого твору в сучасній інтерпретації, що сприяло розвитку музично-естетичних уподобань, прагненню до музично-творчої діяльності та розвиткові вмінь в різних видах музичної діяльності.

Педагогічна умова – **цілеспрямована робота по створенню естетико-розвивального середовища засобами різних видів мистецтва** – передбачає застосування різних видів мистецтва в одній площині для створення неповторності, естетизації розвивального середовища. Варто зазначити, що емоційна складова на позаурочних заняттях має бути обов'язковою. Підсилити емоційність учнів можна і через синтез різних видів мистецтв на одному занятті, адже «різні види мистецтва роблять урок емоційнішим» [24, с. 41]. Наявність такого сприятливого освітньо-розвивального середовища якісно впливатиме на формування музично-естетичної культури підлітків.

На основі тренінга «Маска – як шлях до себе» (методика самопізнання, побудованої на ідеях гуманістичної психології К. Роджерса та аналітичної психології К. Юнга), було проведено один з його етапів – *створення*

архетипічної маски. Для цього учасникам потрібно було підготувати паперову основу для власної маски, виконати її макет за запропонованими прикладами, структурою, шаблонами, формами. Потім розфарбувати, вибираючи відповідно до свого темпераменту кольорову гаму. У такий спосіб, відбувався «прояв максимальної художньої активності, креативності в процесі нанесення індивідуального малюнка, орнаменту, використовуючи, за вибором, кольорові олівці, акварель, гуаш, маркери» [45, с.149]. Це, в свою чергу, сприяло частковій реалізації активізації спонукальних мотивів до творчого самовираження учасників художньо-творчої діяльності.

Для підвищення мотивації учнів, налаштування на процес творчості, було використано *метод синтезу мистецтв*. Учням було запропоновано додатковий матеріал – кольорові взірці класичних венеціанських масок, репродукції картин, живописні портрети, де зображено не тільки різні емоції людей, а й різні стани душі (серія портретів Ж. Фрагонара «Фантастичні фігури» - «Натхнення», «Спів», «Музика» та інші), а для створення атмосфери справжньої творчої майстерні була змога творити, слухаючи мелодії класичної музики (В. Моцарт «Симфонія серця», Ф. Ліст «Соната сі мінор», Ф. Шуберт «Лебедина пісня» та інші) [45, с.149]. Така форма роботи сприяла розвитку художньо-естетичної потреби, естетичної свідомості, музично-естетичних уподобань учнів.

Одним із педагогічних методів даної умови використано *слухання музичних творів*. Прослуховування музичних зразків високохудожніх взірців має потужний вплив на підсвідомість та емоційну сферу учнів. Систематичне використання музичних творів високого гатунку формує музично-естетичні смаки та ціннісні орієнтації підлітків. «Цікаві високохудожні твори розвивають виконавську увагу підлітків, акумулюють її на розумінні досконалості, незалежності від часу, епохи, багатства музичної мови, широкого діапазону тем і відвертанні від технічних ефектів, примітивності і поверховості» [39].

На початку кожного гурткового заняття учням експериментальної групи було оголошено назву певного твору, його епоху й автора та пропонувалося його послухати. На другому занятті пропонувалося послухати ще раз цей самий твір і новий. Так, відбувалося закріплення попереднього музичного матеріалу і ознайомлення з новим. Учням було презентовано 10 відібраних високохудожніх зразків музичних творів. У такий спосіб, цей метод сприяв розвитку знань у сфері художньої культури, музично-естетичних уподобань, емоційному відгукові на твори музичного мистецтва.

Після ознайомлення з творами мистецтва учням пропонувалася *музична вікторина* для закріплення знань. По невеличкому фрагменту вмикалася музика з кожного твору. Кожному учаснику роздано аркуш паперу, в якому вони мали написати назву та автора прослуханої частини твору.

Наступним кроком було впровадження такої педагогічної умови, як **активізація спонукальних мотивів до творчого самовираження учасників художньо-творчої діяльності.**

У сучасній педагогічній освіті формується твердження, що потрібно більше уваги звертати на «формування в учнів умінь виявляти власні художні інтереси та потреби; умінь планувати та організовувати свій час для пізнання, сприймання, творення мистецтва чи самовираження через мистецтво» [44, с. 23]. Педагоги-дослідники пропонують учням – «...не боятися пропонувати нові ідеї, презентувати власні творчі досягнення; застосовувати мистецький досвід для вираження емоцій, почуттів, переживань та корекції власного емоційного стану» [44, с. 25]. Тому потрібно спрямувати увагу вчителів на пошук необхідних методів, технік та форм навчально-виховної роботи для всебічного і повноцінного розвитку учнівської молоді.

Дієвим для мотивації до творчого самовираження є *метод спільного оцінювання*. Керівник ансамблю, хору чи іншого гуртка просить учасників експерименту після репетиції записати на аркуші паперу, що корисного вони для себе отримали. «Далі всі записи збирають. Після чого ведучий пропонує дістати із кошика і прочитати одне із написаних висловлювань. Якщо учень

погоджувався із тим, що написане твердження для нього теж принесло користь ставиться відповідний бал, якщо ні – називає своє твердження» [33, с. 61].

Задля розвитку прагнення до музично-творчої діяльності та формувань вмінь і навичок в різних видах музичної діяльності можна використовувати сучасні інформаційні технології. «Для розвитку творчої ініціативи у процесі художнього виконання творів цінним є використання таких програм як «Віртуальне фортепіано», «Диктофон», програмні редактори Canva, Video Collage, Glogster, Pow Toon, Video Scribe» [33, с. 61]. За допомогою даних програм учні записували свій голос, демонстрували іншим, створювали власні мелодії та *інтерпретації музичних творів*. Цікавим у роботі стало виконання пісень в *караоке*. Учні виконували пісні в класах та дистанційно, особливо ефективним такий вид роботи був під час онлайн-занять.

Під час формувального експерименту учасники виконували *творчі завдання* (Дод. І) «Творчі завдання дають змогу поєднувати знання з предметів шкільного курсу, застосовувати пошук спільних відомостей з різних галузей науки, культури, мистецтва, звертатись до явищ і подій сучасного життя». Одним із таких завдань є «Калейдоскоп ідей». Учні створили 4 групи, кожна з яких готувала розповідь про особливості українських обрядів у кожен порок року. Готували малюнки й ілюстрації із різними обрядовими діями українців, які допомогли доповнити розповідь про календарно-обрядові традиції. Групами виконували відповідні пісні до цих обрядів (по 1-2 куплети) та використовували інсценізацію.

Також, у ході впровадження педагогічних умов респондентам експериментальної групи було запропоновано *метод демонстрації креативної поведінки*. Учасники під час виконання музичного твору повинні були продемонструвати креативну поведінку, яка б допомогла розкрити художній образ і сприяла більш виразному виконанню твору. У процесі співацької діяльності та гри на музичних інструментах такий метод стимулює вияв творчого самовираження.

Інтерес, який виникає при виконанні подібних завдань сприяє ґрунтовному засвоєнню знань. У такий спосіб, залучення школярів до активної творчої діяльності «шляхом підбору посильних, цікавих, досить різноманітних, нових за змістом чи формою завдань» [45, с. 201], спонукатимуть до самотійних, активних роздумів.

Однією з форм, які використовували для реалізації цієї умови були *творчі змагання*. Учасникам, поділеним на 2 команди, пропонувалися: записані ритмічні малюнки, за допомогою яких вони мали створити мелодію; окремо записані ноти на нотному аркуші без позначок розміру та ритму, за допомогою яких вони мали створити ритмічну побудову і, як результат, власні музичні твори; жанр музики (пісня, танець, марш), мелодію до якого мали скласти самотійно, де надавалася повна свобода у виборі ритму та звуково-висотної лінії. Після підготовки, учасникам потрібно було продемонструвати їх голосом або на інструменті. Потім вони по черзі виконували свої твори (по 3 твори), а учасники контрольної групи гучними оплесками визначали переможця. Метод *створення музичного твору* сприяв розвитку вмінь і навичок в різних видах музичної діяльності, художньо-естетичної потреби, наявності знань у сфері художньої культури, прагненню до музичної творчої діяльності.

Розкриттю творчого потенціалу особистості школяра, реалізації природніх задатків кожного учня потрібно приділяти завжди достатньо уваги використовуючи ефективні педагогічні засоби [37, с. 381].

Таким чином, використані форми і методи роботи з учнями середнього підліткового віку у процесі художньо-творчої діяльності мали на меті підвищити рівень їхньої музично-естетичної культури.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Після впровадження педагогічних умов в освітній процес було здійснено діагностику показників музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку. Діагностична методика проводилася за тими ж методами,

що і на констатувальному етапі експерименту. Отже, було проведено три групи дослідів.

Так само, як і на початку експерименту, перша група дослідів передбачала визначення рівня здатності учнів до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей, з показниками: художньо-естетична потреба, емоційний відгук на твори музичного мистецтва, розвинена естетична свідомість.

За допомогою модифікованої методики «Вимірювання художньо-естетичної потреби» проведено діагностику художньо-естетичної потреби. Учасники обрали варіанти тверджень із запропонованого опитувальника. Аналіз результатів проведеної діагностики засвідчив, що частина респондентів експериментальної групи продемонструвала високий рівень цього показника, який зріс від 12,1 % до 17,5 %, середній рівень – від 37,4 % до 49,9 %, низький рівень, який понизився – з 50,5 % до 36,6 %.

У контрольній групі не відбулося значних змін у сформованості художньо-естетичної потреби, відповідно: 12,9 % і 14 % учасників – із високим рівнем, 37,9 % і 39,8 % школярів – із середнім рівнем, 49,2 % і 46,2 % студентів – із низьким рівнем цього показника.

Виявлення рівня емоційного відгуку на твори музичного мистецтва проводилася за допомогою прослуховування музичних фрагментів та тестування. Після проведення даної діагностики встановлено, що реакція на музику учнів експериментальної групи стала більш помітною. «Емоційний відгук на твори музичного мистецтва – це індивідуальна емоційна реакція на музику, яка може бути як позитивною (радість, натхнення, спокій), так і негативною, залежно від характеру музики та особистих переживань слухача. Музика здатна заспокоювати, бадьорити, викликати асоціації та навіть лікувати, впливаючи на емоційний стан, концентрацію та фізичне самопочуття людини» [64].

Респондентів із високим рівнем цього показника зафіксовано у 43,1 % учасників у порівнянні з початковими даними, що становило 39,8%. Середній

рівень, відповідно, зафіксовано у 45,5 % учнів – 30 % респондентів. Низький рівень цього показника виявлено у 11,4 % школярів – 30,2 % учнів.

У контрольній групі не відбулося значних змін у сформованості даного показника: 39,9 % учасників (на початку експерименту) і 40 % (наприкінці) – із високим рівнем, відповідно: 29,9 % і 31,8 % школярів – із середнім рівнем, 30,2 % і 28,2 % учнів – із низьким рівнем.

Повторне анкетування пропонувалося і для визначення рівня розвиненості естетичної свідомості учнів середнього підліткового віку. Серед важливих видів мистецтва вони обирали музику, художню літературу, живопис, архітектуру, кіно та театр. Пріоритетними музичними жанрами для прослуховування виявилися не тільки поп- та рок-музика, а й музика до кінофільмів та спектаклів, народна (фольклорна) музика. Ці учні підкреслили усі запропоновані варіанти милування прекрасним та вказали конкретно, що привертає їхню увагу.

Кількість учнів з високим рівнем розвитку естетичної свідомості після впроваджених педагогічних умов збільшилася в експериментальній групі від 23,4 % до 30,4 %, із середнім рівнем – від 28 % до 42,1 %, із низьким рівнем – зменшилася кількість респондентів з 48,6 % до 27,5 %. У контрольній групі результати мали незначні зміни. Порівняння результатів діагностики за критерієм здатності до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей позначено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Аналіз рівнів здатності до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей (%)

Рівні	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	25,1	25,8	30,3	26,3
Середній	31,8	32,1	45,8	34
Низький	43,1	42,1	25,1	39,7

Отже, після формувального етапу експерименту високий рівень за першим критерієм формування музично-естетичної культури підлітків

виявлено в 30,3 % респондентів експериментальної групи порівняно з 25,1 % до експерименту, середній рівень – у 45,8 % у порівнянні з 31,8 % до експерименту, низький рівень – у 25,1 % респондентів у зіставленні з 43,1 % до експерименту. У контрольній групі зміни не такі виразні: високий рівень зріс із 25,8 % до 26,3 %, середній рівень з 32,1 % до 34 %, низький рівень зменшився з 42,1 % до 39,7 % учнів.

Друга група дослідів була спрямована на повторне визначення сформованості музично-естетичного кругозору учнів середнього підліткового віку. Для виявлення рівня першого показника, а саме знань у сфері художньої культури використано теж саме тестування, що й на констатувальному етапі експерименту. Проведене тестування виявило, що високим рівнем цього показника володіють 27,9 % респондентів у порівнянні з констатувальним етапом – 19,7 %, середнім рівнем, відповідно 53,6 % – 46,3 % учнів, низьким рівнем 18,5 % - 34 % підлітків. Дані в контрольній групі до експерименту і після нього виявилися не такими значними.

Рівень сформованості пізнавальної активності у процесі спілкування з творами музичного мистецтва, як другого показника зазначеного критерію, визначався на основі повторного анкетування. За результатами анкетування виявилось, що високий рівень цього показника збільшився від початку констатувального експерименту від 19,9 % до 23,3 % учнів, середній рівень – від 37,1 % до 45,6 % респондентів, низький рівень – знизився з 43% до 31,1 % підлітків. Результати діагностики в контрольній групі до експерименту і після нього вказують на незначні зміни.

Для виявлення рівня третього компонента сформованості музично-естетичного кругозору учнів середнього підліткового віку використано анкету-опитувальник, що й на констатувальному етапі. Повторна діагностика дала можливість виявити рівень музично-естетичних уподобань учнів середнього підліткового віку. Високий рівень цього показника виявлено у 38,7 % учнів, що був притаманний 29, 4 % учнів на констатувальному етапі, середній рівень, відповідно – 46,3 % і 49,3 % учнів, низький рівень – 24,3 %

12 % респондентів. Результати за цим показником в контрольній групі до експерименту і після нього були не значними.

Повторна діагностика за трьома показниками сформованості музично-естетичного кругозору підлітків уможливила порівняння аналізу його загального стану. Цей критерій за всіма рівнями в обох групах відображено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

**Аналіз рівнів сформованості музично-естетичного кругозору учнів
середнього підліткового віку (%)**

Рівні	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	23	22,8	30,1	24,4
Середній	43,3	44,1	49,5	44,5
Низький	33,7	33,1	20,4	31,1

Наступний крок – проведення третьої групи дослідів, що передбачала визначення рівня третього критерію, а саме готовності учнів середнього підліткового віку до музично-творчої діяльності.

Після застосування діагностичних методів для виявлення рівня першого показника – прагнення до музично-творчої діяльності учнів виявлено, що його високий рівень збільшився від 22,7 % до 30,3 % учнів, середній рівень, відповідно – від 51 % до 60,2 % респондентів, і низький рівень знизився з 26,3 % до 9,5 % підлітків. У контрольній групі не виявлено особливих змін у рівнях цього показника.

Рівень показника особистісно-значущі музично-естетичні настанови учнів визначався за допомогою діагностичної бесіди (Дод. 3). Після проведення діагностики зазначеного показника виявлено, що високий рівень збільшився від 18,4 % учнів до 27 %, що було зафіксовано на констатувальному етапі експерименту, середній рівень, відповідно – від 39 % учнів до 50,6 %, низький рівень – знизився з 42, 6 % підлітків до 22,4 %. У контрольній групі подібних змін не виявлено, дані майже не змінилися.

Діагностика третього показника – вміння й навички в різних видах музичної діяльності відбувалася за допомогою спостереження та експертних оцінок. Після проведення аналізу сформованості цього показника ми могли зафіксувати збільшення його високого рівня в експериментальній групі, у порівнянні з констатувальним етапом – від 31,4 % до 37,3 % учнів, середнього рівня – від 49 % до 52,7 % учнів, зниження низького рівня – з 19,6 % до 10 % підлітків. Такої різниці у даних не було відмічено у рівнях цього показника в контрольній групі.

Результати аналізу рівнів третього критерію після повторної діагностики дали змогу виявити загальний стан сформованості готовності до музично-естетичної діяльності учнів. Порівняльні дані за цим критерієм відображено у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Аналіз рівнів сформованості готовності до музично-естетичної діяльності учнів середнього підліткового віку (%)

Рівні	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	24,4	24,5	31,6	25
Середній	46,3	45,8	56,1	48,4
Низький	29,5	29,7	12,3	26,6

Отже, упровадження визначених педагогічних умов та використаних форм і методів формування готовності до музично-естетичної діяльності учнів сприяло формуванню у них практично-творчого компонента музично-естетичної культури.

Результати констатувального та формувального етапів експерименту за всіма виокремленими критеріями та показниками відповідно до впроваджених нами педагогічних умов формування музично-естетичної культури учнів у позаурочній художній діяльності відображено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Динаміка сформованості музично-естетичної культури учнів

середнього підліткового віку у процесі художньо-творчої діяльності (%)

Рівні сформованості музично-естетичної культури учнів	Експериментальна група				Динаміка	Контрольна група				Динаміка
	На початку дослідження		Наприкінці дослідження			На початку дослідження		Наприкінці дослідження		
	К-ть	%	К-ть	%		%	К-ть	%	К-ть	
Високий	6	24,5	8	30,6	+6,1	5	23,6	6	25,3	+1,7
Середній	10	40	12	50,4	+10,4	9	41,1	9	42,3	+1,2
Низький	8	35,5	4	19	−16,5	8	35,3	7	32,4	−2,9

Як видно з таблиці, після формувального етапу експерименту в експериментальній групі кількість учнів із високим рівнем сформованості музично-естетичної культури складає 30,6 %, порівняно з 24,5 % на початку експерименту, а в контрольній – 25,3 %, порівняно з 23,6 %; із середнім рівнем в експериментальній групі – 50,4 %, порівняно з 40 % на початку експерименту, а в контрольній – 42,3 %, порівняно з 41,1 %; із низьким рівнем в експериментальній групі – 19 %, порівняно з 35,5 % на констатувальному етапі, а в контрольній – 32,4 %, порівняно з 35,3 % учнів.

Результати проведеного експериментального дослідження підтверджують, що рівень сформованості музично-естетичної культури учнів підвищується в позаурочній художньо-творчій діяльності за умов впровадження відповідної методики. Формувальний експеримент довів ефективність обґрунтованих нами педагогічних умов формування музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку. Ефективність запропонованої методики та виокремлених педагогічних умов підтверджується отриманими результатами та аналізом діагностичних методів на різних етапах дослідження учнів контрольної та експериментальної груп. У

підлітків експериментальної групи зафіксовано зростання рівня сформованості музично-естетичної культури.

Отже, результати дослідно-експериментальної роботи доводять, що формування музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку у процесі художньо-творчої діяльності при забезпеченні впровадження запропонованих педагогічних умов та використаної методики формування досліджуваного явища є ефективними.

ВИСНОВКИ

1. Психолого-педагогічний аналіз наукових джерел дає змогу констатувати, що у сучасних умовах учнівська молодь повинна мати належний рівень музично-естетичної культури, тобто володіти достатнім рівнем розвитку інтересу до прекрасного, здатністю оцінювати навколишнє середовище з погляду сформованого естетичного ідеалу засобами мистецтва. Узагальнення даних наукової літератури дозволило уточнити поняття «музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку» як інтегративну особистісну якість, що характеризується наявністю художньо-

естетичних уявлень, естетичної чуйності, повноцінного сприйняття прекрасного в мистецтві та практичного досвіду в музично-творчій діяльності.

2. Аналіз музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку дав змогу визначити такі його компоненти: емоційно-мотиваційний, когнітивно-пізнавальний та практично-творчий. Відповідно до виокремлених компонентів, виокремлено критерії та показники сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку: 1) здатність до емоційно-почуттєвого сприйняття музично-естетичних цінностей (художньо-естетична потреба, емоційний відгук на твори музичного мистецтва, розвинена естетична свідомість), 2) сформованість музично-естетичного кругозору (наявність знань у сфері художньої культури, пізнавальна активність у процесі спілкування з творами музичного мистецтва, музично-естетичні уподобання), 3) готовність до музично-естетичної діяльності (прагнення до творчої діяльності, особистісно-значущі музично-естетичні настанови, вміння і навички в різних видах музичної діяльності).

Згідно з критеріями та показниками визначено рівні сформованості музично-естетичної культури учнів (високий, середній, низький). Визначені критерії з показниками та рівні було використано для проведення констатувального етапу дослідження, метою якого є виявлення стану сформованості музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку.

3. У контексті дослідження нами доведено, що ефективним засобом формування музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку є позаурочна художньо-творча діяльність як один з основних напрямів творчої самореалізації школярів. Представлений у роботі психолого-педагогічний аналіз наукових джерел дає змогу визначити позаурочну художньо-творчу діяльність як культурно-творчу співпрацю вчителя та учнів, організовану в позанавчальний час, що будується на принципах взаємної відповідальності й ініціативи, та створює умови для саморозвитку, творчої індивідуальності

учасників, накопичення їхнього музично-естетичного досвіду, орієнтації на художньо-естетичні цінності. Дослідженням доведено, що навчально-виховна взаємодія засобами такої діяльності має значні потенційні можливості для формування музично-естетичної культури.

4. На підставі узагальнення теоретичних положень, аналізу результатів констатувального етапу експерименту було визначено педагогічні умови формування музично-естетичної культури учнів середнього підліткового віку у позаурочній художньо-творчій діяльності (організація проблемно-пошукової діяльності учнів під час вивчення музичного матеріалу; цілеспрямована робота по створенню естетико-розвивального середовища засобами різних видів мистецтва; активізація спонукальних мотивів до творчого самовираження учасників художньо-творчої діяльності) та розроблена методика їхнього впровадження.

Шляхом експерименту встановлено, що реалізація педагогічних умов сприяла підвищенню рівня сформованості досліджуваного феномену у школярів експериментальної групи, порівняно зі школярами контрольної групи. Позитивна динаміка за всіма критеріями сформованості музично-естетичної культури у підлітків середнього шкільного віку, вказує, що мети досягнуто, а задачі дослідження розв'язані.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Перспективи подальших досліджень полягають, зокрема, у з'ясуванні можливостей застосування мультимедійних технологій у формуванні музично-естетичної культури учнів різних вікових груп, розробці методики формування музично-естетичної культури учнів у навчальній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адорно Т. Теорія естетики [Текст] : пер. з нім. ; пер. П. Тарашук. К. : Основи, 2002. 518 с.
2. Бабенко Т. В. Формування естетичного смаку у студентів вищих педагогічних навчальних закладів засобами іноземних мов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2006. 20 с.
3. Бабков М. І. Формування естетичної культури у студентів юридичних вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2010. 20 с.

4. Бані-Ісса Халдун. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України у сучасний період : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Бані-Ісса Халдун ; ЛДПУ. Луганськ. 2002. 20 с.
5. Баранова, Наталія Миколаївна. Естетика [Текст] : навч. посіб.; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 423 с.
6. Барановська А., Сідорова І. Арттерапевтичні властивості вокально-хорового мистецтва у практиці освітнього середовища. Професійна мистецька освіта. Методичні аспекти: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., 07.02.2024 / МОН України; КЗВО КОР «Академія мистецтв імені Павла Чубинського». Київ: Академперіодика, 2024. С. 73-78.
7. Беземчук Л. В. Творчий розвиток школярів засобами музичного мистецтва. Мистецтво та освіта. 2001. № 1. С. 39-43.
8. Безкоровайна О. В. Теоретико-методичні засади виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Ін-т пробл. виховання НАПН України. К., 2010. 39 с.
9. Берестенко О. Г. Формування музично-естетичних смаків студентів педагогічних університетів у процесі художньо-творчої діяльності : дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.04; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2008. 196 арк.
10. Бех І. Д. Виховання особистості : навч. метод, посіб. : у 2 кн. // Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. К. : Либідь, 2003. 342 с.
11. Бовсунівська, Тетяна Володимирівна. Історія української естетики першої половини ХІХ століття [Текст]. К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2001. 344 с.
12. Брацішевська Т., Сідорова І. Шляхи формування національної ідентичності учнівської молоді в умовах позаурочної художньо-творчої діяльності. Розвиток української освіти в умовах сучасних трансформаційних змін: виклики, пріоритети, перспективи: Збірник

матеріалів Міжнародної науково-теоретичної конференції / за заг. редакцією М.О. Мороз, Н.К. Мар'євич. Бар: редакційно-видавничий центр КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського». 2025. С. 14-17.
https://drive.google.com/file/d/17wkb8ZqBkiNoxscblhDNN_z96Dpzg8JE/view?usp=sharing

13. Брилін Б. А. Педагогічні основи музично-творчого розвитку учнів старших класів у сучасних формах дозвілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 / АПН України ; Інститут педагогіки. К., 1998. 40 с.
14. Бриль Г.К., Молорова Л.В. Структура формування музично-естетичних уподобань учнів підліткового віку. Наука і освіта. 2011. № 5. С. 5-10.
15. Бутенко В. Г. Художньо-естетична освіта молоді та шляхи її модернізації. Педагогіка вищої та середньої школи : Зб. наук. праць. № 10. Спеціальний випуск : Художньо-педагогічна освіта ХХІ ст. : теорія, методи, технології / Редкол. : Буряк В. К. (гол. ред.) та ін. Кривий Ріг : КДПУ, 2005. С. 3 – 10.
16. Вернудіна, Ірина Володимирівна. Естетико-психологічний дискурс в Україні на межі ХІХ - ХХ століть: монографія. К. : Атіка, 2011. 492 с.
17. Вертегел В. Л. Виховання естетичного смаку в студентів вищих навчальних закладів МВС України засобами іноземних мов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Херсонський держ. ун-т, 2008. 20 с.
18. Виховання естетичної культури школярів : Навч посібник / І. А. Зязюн, Н. Є. Миропольська, Л. О. Хлебнікова та ін. К. : ІЗМН, 1998. 156 с.
19. Гаткова С. Формування естетичної культури студентів в творчих самодіяльних об'єднаннях: автореф. канд. пед. наук: 13.00.01. К. 1982. 14 с.
20. Гіптерс З. В. Розвиток художньо-естетичної культури особистості студента / Педагогіка і психологія професійної освіти. 2000. № 1. С. 243 – 250.

21. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
22. Дін Юнь. Формування музичної культури молодших школярів у процесі фортепіанного навчання в мистецьких позашкільних закладах освіти. Дисертація кандидата педагогічних наук. Київ, 2016. 228 с.
23. Доброносова, Юлія Дмитрівна. Естетика [Текст] : навч. посіб. для напрямів підгот. 6.020207 "Дизайн", 6.020107 "Туризм" ; Нац. трансп. ун-т, Каф. філософії та педагогіки. Київ : НТУ, 2014. 135 с.
24. Естетизація навчально-виховного процесу в основній школі засобами мистецтва : методичний посібник / за ред. Н. Є. Миропольської, О.А. Комаровської. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 160 с.
25. Естетика: Навч. посіб. М.П. Колесніков, О.В. Колеснівкова, В.О. Лозовой та ін.; За ред. В.О. Лозового. К.: Юрінком Інтер, 2005. 208 с.
26. Естетика: підручник / Л. Т. Левчук [и др.] ; заг. ред. Л. Т. Левчук. 2. вид., доп. і перероб. К. : Вища школа, 2006. 431 с.
27. Загальна психологія : Навч. посібник / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. К. : А.П.Н., 1999. 463 с.
28. Зайонц А., Сідорова І. Естетичне виховання учнів засобами українського музичного фольклору. Формування професіоналізму фахівця в мистецькій та технологічній освіті: теорія, досвід, проблеми збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2021. Вип. 1. С 19-22. <https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b0b351b1-e16d-4c06-a0d9-0c70caeb8710/content>
29. Зайцева І. Є. Розвиток естетичної культури майбутніх учителів засобами театрального мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Нац. пед. ін-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2001. 217 с.
30. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. Формування і сфера вияву. К. : Вища школа, 1970. 172 с.

- 31.Зязюн І. А. Молодь світу і України напередодні ХХІ століття. Трибуна. 1997. № 5-6. С.20-22.
- 32.Камінський, Адам Гнатович. Естетика: властивості, явища і процеси [Текст]; ред. І. Є. Буняк. Т. : Економічна думка, 2003. 197 с.
- 33.Кириляк М. Формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності. Чернівці, 2022. 92 с.
- 34.Ковальчук А.В., Чернишова А.М. Естетичне виховання молодших школярів засобами музичного мистецтва. Електронний ресурс: <http://eprints.zu.edu.ua/31043/.pdf>
- 35.Костельна Л. І. Професійна підготовка студентів вищих професійних училищ в умовах модульної технології навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Терноп. держ. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. Т., 2002. 21 с.
- 36.Крюкова Д. Ф. Модель розвиваючого навчання. Обдарована дитина. 1999. № 5. С. 26 – 27.
- 37.Куцерак Т.О., Сідорова І.С. Особливості формування творчих здібностей особистості. The III International Scientific and Practical Conference «Modern challenges to science and practice», January 24–26, Varna, Bulgaria. Р. 381-384.
<http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14731/1/Modern-challenges-to-science-and-practice.pdf#page=382>
- 38.Левчук Л. Основи естетики: навч. посіб. для учнів 10-11 кл. серед. загальноосвіт. закл. 2.вид., стер. К. : Вища школа, 2006. 271 с.
- 39.Лещенко М. П. Естетичне виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи Канади: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04. К., 1989. 256 с.
- 40.Лі Жуїцін. Компонентна структура формування музично-естетичного смаку підлітків. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI (68), Issue: 164, 2018 Maj. С.51-54.
- 41.Лісса З. Введення в музикознавство. Варшава: PWN. 1974. 23 с.

- 42.Ляо Бін. Особливості формування музично-естетичної компетентності підлітків у закладах позашкільної мистецької освіти. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. Випуск 25 (30). Рік 2018. С.79-85.
- 43.Мартинівська О. О., Сідорова І. С. Культурно-виховний потенціал вокально-хорового мистецтва у контексті сучасних освітніх трансформацій / Проблеми та інновації у мистецькій, технологічній та професійній освіті : збірник наукових праць / Т. П. Зузяк (голова) та [ін.]. Вінниця, 2024. Вип. 4. С. 53-57.<https://dspace.vspu.edu.ua/items/0f98ebd1-10dc-4093-bff7-cf05b1a9cdec>
- 44.Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в ХХІ столітті : аналітична доповідь / Базелюк О. В. [та ін.] ; за наук. ред. Л. М. Масол. Київ : Аура Букс, 2012. 239 с.
- 45.Науменко О. А. Психологічні особливості розвитку естетичної свідомості студентів соціономічних спеціальностей. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2021. 229 с.
- 46.Нечепоренко М.В. Формування естетичної культури студентів класичних університетів: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім.Т.С.Сковороди. Х., 2005. 23с
- 47.Олексюк О. М. музична педагогіка: Навчальний посібник. К.: КНУКіМ, 2006. 188 с.
- 48.Остапчук Л.О., Сідорова І. С., Лановенко-Мельник Н.В. Автентична та народно-академічна манери співу: специфіка і шляхи професіоналізації. Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич 2021. Вип. 35 С. 32-39.
- 49.Падалка Г. М. Художнє пізнання як взаємодія сприймання, оцінювання і творення. Мистецтво та освіта. 2008. № 2(48). С. 3-9.

50. Педагогіка вищої школи : [за ред. З.Н. Кур-лянд]. К. : Знання, 2007. 495 с.
51. Полягай Д. Формування музичної культури молодших школярів засобами українського музичного фольклору. Дипломна робота. ВДПУ. 2020. 74 с.
52. Психологічний словник: [за ред. В. Войтка]. К.: Вища школа, 1982. 216 с.
53. Радинова О. Методика слухання музики з дітьми. К.: Шкільний світ. 2010. С. 16-25.
54. Рудницька О.П. Проблема інтеграції знань у контексті художнього сприймання. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2001. Вип. 1. С. 144-152.
55. Сапожник О. Музично-естетичне виховання: зміст і структурні компоненти. Рідна школа. 2002. № 12. С. 20-22.
56. Сідорова, І., & Брацішевська, Т. Теоретичні основи формування естетичної культури школярів з особливими потребами засобами мистецтва. Українське мистецтво у світовому культурному просторі: історія, сучасність та перспективи розвитку. 2025. 199-205. <https://doi.org/10.31652/978-617-UAWCS-2025.51>
57. Сідорова, І., & Брацішевська, Т. Теоретичні аспекти формування музично-естетичної культури учнів старшого підліткового віку. Проблеми та інновації в мистецькій, технологічній та професійній освіті, 5, 2025. 62-65. <https://doi.org/10.31652/3041-1017-PIATE-2025.5.13>
58. Сідорова І.С. Естетична культура – невід’ємний компонент духовного світу особистості. (2021). *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 14, 61-66. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/1773>
59. Сідорова І. С. Емоційно-мотиваційний компонент у структурі естетичної культури студентів педагогічних університетів. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Серія : Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики. / Зб. наук.

- праць. Випуск 8. Київ : НПУ, 2008. С. 129-133.
<https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b346082d-940b-4133-a0c2-e78b888b43c3/content>
60. Сідорова І. С. Позааудиторна художня діяльність студентів педагогічних університетів як засіб формування їхньої естетичної культури. Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2011» / XIII Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених. Черкаси : Брама, 2011. С. 257-260.
61. Сідорова І. С. Створення художньо-естетичного середовища у позааудиторній художній діяльності студентів. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Вип. 23 / редкол. : М. І. Сметанський (голова) та ін. Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2011. С. 147-150. <https://naurok.com.ua/shlyahi-zabezpechennya-vsebichnogo-rozvitku-uchniv-u-pozaklasniy-vihovniy-roboti-400257.html>
62. Сідорова І. С. Формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності : дисертація канд. пед. наук. 13.00.07 - теорія та методика виховання. Вінниця : ПП Балюк, 2013. 251с.
63. Сопіна Я. Формування естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів: дис. канд. ... пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя. 2022. 196 с.
64. Сошина Ю.М. Ціннісно-сміслові настанови в структурі ціннісно-смісловій сфері особистості. Кривий ріг. 2015. С. 23-45.
65. Строгаль Т. Ю. Розвиток емоційного інтелекту старших підлітків в умовах навчання в закладах загальної середньої освіти. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. Випуск 25 (30). Рік 2018. С.3-8.
66. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти т. К. : Рад. школа. Т. 2: Сто порад учителів. 1976. 670 с.

- 67.Тімашева Т. М. Інструментально-виконавська підготовка майбутніх учителів музики у системі вищої педагогічної освіти. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2011. № 6. С. 115 – 117.
- 68.Ткаченко І., Лу Шоу. Музично-естетична культура школярів: теоретичні аспекти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2023, № 2 (126). С.41-48.
- 69.Хлебнікова Л. О. Хорова художня самодіяльність у школі як засіб естетичного виховання учнів. К. : Радянська школа, 1964. 82 с.
- 70.Чернишова А.М. Етико-естетичне виховання дітей у школі. Педагогіка та психологія: сучасний гуманітарний вимір: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології». 2012. С.130-131.
- 71.Штремель С. Естетичне виховання дошкільників засобами музичного мистецтва. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Випуск №52, 2015. 211с.
- 72.Bratsishevskа T., Sidorova I., Stredkova D. Potential possibilities of art in forming aesthetic taste of adolescent students. Research in Science, Technology and Economics: Collection of Scientific Papers "International Scientific Unity" with Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference. March 5-7, 2025. Luxembourg, Luxembourg. P. 42-25. https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2025/03/Luxembourg_Luxembourg_05.02.25.pdf
- 73.Dumchak, I., Kachmar, O., Mochalova, N., Oleksandrenko, K., & Sidorova, I. (2024). Socio cultural factors influencing students' learning experience: a crosscultural study. Revista Eduweb, 18(3), 264-275. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.03.20>
- 74.Liudmyla Vasylevska-Skupa, Tetiana Belinska, Kateryna Kushnir, Iryna Sidorova, Lidiia Ostapchuk. Science-Modern Formation of mastery of artistic and pedagogical communication of future teachers of music in the process of vocal and choral activities. Moderní věda. Praha. Česká republika, Nemoros.

2022. № 1. P. 72-82.
https://drive.google.com/file/d/17iV0kthZ_olMAWgveL_dtpnSqPZGu4Z/view
75. Kushnir K., Bilozerska H., Sidorova I., Kravtsova N., Kostenko L. Integrated professional with training of the music teacher by means of innovative artistic and pedagogical technologies. *Laplace em Revista (International)*, vol.7, n.1, 2021, p. 543-551.
https://www.researchgate.net/publication/351649814_Integrated_professional_training_of_the_music_teacher_by_means_of_innovative_artistic_and_pedagogical_technologies
76. Sidorova Iryna. CHOIR ENSEMBLE ISSUES IN THE PROCESS OF FORMING PROFESSIONAL COMPETENCES OF THE FUTURE TEACHER-MUSICIAN. Journal «ScienceRise: Pedagogical Education» №4(49)2022. P. 47-51. DOI: 10.15587/2519-4984.2022.261308
77. Sidorova Iryna, Smolina Olha, Khomiakova Olha Andriichuk Petro, Romaniuk Lesia. Introduction of the latest teaching practices and development of the educational process in the field of culture and art: the experience of EU countries. *Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación*. Volumen 16, N° 2. 2022. P. 70-81.
<https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.02.4>
78. Skoryk, T., Dorohan, I., Demchyk, K., Sidorova, I., & Strebkova, D. (2024). International exchanges and cooperation in art education in Ukraine: challenges and opportunities. *Multidisciplinary Reviews*, 6: 2023 spe 001. Retrieved from: <https://malque.pub/ojs/index.php/mr/article/view/1768>.
79. Електронний ресурс : <https://vseosvita.ua/library/embed/01008jhk-2d6b.docx.html>
80. Електронний ресурс: <https://fact-news.com.ua/vpliv-muziki-na-emotsijnij-stan-lyudini-yak-zvuki-vplivayut-na-nashi-pochuttya> (Вплив музики на емоційний стан людини – звуки і почуття).

81.Електронний ресурс: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15254113> (Естетична культура особистості у дискурсі наукових досліджень).

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика вимірювання художньо-естетичної потреби

Інструкція

Вам пропонується низка тверджень. Якщо твердження збігається з Вашою особистою думкою, то дайте відповідь «так», якщо не збігається дайте відповідь «ні».

Текст опитувальника:

1. Думаю, що цілком можна обійтися без «спілкування» з творами мистецтва.
2. Я не люблю віршів.

3. Я колекціоную записи класичної музики.
4. Вважаю участь у гуртках художньої самодіяльності марною тратою часу.
5. У театр я не піду без хорошої компанії, якщо навіть вистава мені до вподоби.
6. Замість класичної музики я обираю естраду.
7. Мені здається, що люди прикидаються, стверджуючи, що їм подобається симфонічна музика.
8. Вислів «Архітектура – застигла музика» здається мені надуманим.
9. Німий фільм дивитися нудно.
10. Думаю, що хороший інженер набагато корисніший суспільству, ніж композитор.
11. Якби я був журналістом, я вважав за краще би писати про події, ніж про мистецтво.
12. Вибираючи між спортивною і художньою гімнастикою, я волів би першу.
13. Наука вчить людину більше, ніж мистецтво.
14. Я більше люблю екранізації літературних творів, ніж самі ці твори.
15. Прослуховування класичної музики піднімає мій настрій.
16. Вважаю, що опера виживає себе.
17. Думаю, що естрада стає найпопулярнішим видом мистецтва.
18. Я збираю художні альбоми та репродукції.
19. Перебуваючи в компанії, я зазвичай не беру участь у розмовах про мистецтво.
20. Любов ученого до мистецтва сприяє його науковій діяльності.
21. Мені подобаються старовинні романи.
22. Мені більше до вподоби розважливі люди, ніж емоційні.
23. У наш час бальні танці просто смішні.
24. Я дуже люблю дивитися і слухати радіо- і телепередачі про композиторів, акторів, режисерів, художників.
25. У вільний час я постійно займаюся живописом, ліпленням, грою на музичних інструментах, складанням віршів, художньою вишивкою тощо.
26. Я б зайнявся/-лася мистецтвом, якби у мене було більше вільного часу.
27. Я постійно буваю в театрах.
28. Я беру участь у гуртках художньої самодіяльності.

- 29. Мені не подобається класичний балет.
- 30. Я читаю книги з мистецтва.
- 31. Мені здається, що немає потреби дивитися в театрі ту виставу, яка вже транслювалася по ТБ.
- 32. Я хотів би працювати в професійному мистецтві.

Обробка результатів

Ключ до опитувальника:

Про художньо-естетичні потреби свідчать відповіді:

«Так»: 3, 15, 18, 20, 21, 24–28, 30, 32.

«Немає»: 1, 2, 4–14, 16, 17, 19, 22, 23, 29, 31.

1–12 – низький

13–20 – середній

21–27 – достатній

28–32 – високий

Кожна відповідь оцінюється в 1 бал. Сила потреби визначається сумою набраних балів за відповіді «так» і «ні» за зазначеними твердженнями.

Додаток Б

Опитувальник для виявлення рівня емоційного відгуку на твори музичного мистецтва

Музика для прослуховування.

Музичні фрагменти:

- 1. Ф. да Мілана. Сюїта для лютні: канцона і танець (Канцона);
- 2. А. Вівальді. Пори року («Літо», «Гроза»);
- 3. Й. С. Бах. Токата і фуга d-moll (токата);
- 4. В. А. Моцарт. Соната № 11, 3 ч. Alla turka (Турецький марш);
- 5. В. А. Моцарт. Маленька нічна серенада;
- 6. В. А. Моцарт. Симфонія №40;
- 7. Л. ван Бетховен. Соната «Місячна»;
- 8. Л. ван Бетховен. До Елізи;

9. М. Огіньскій. Полонез;
- 10.Е. Гріг. «У печері гірського короля» з сюїти «Пер Гюнт»;
- 11.Ж. Бізе. Кармен. Сюїта;
- 12.Гендель. Алілуя;
- 13.Брамс. Угорський танець;
- 14.Мендельсон. Весільний марш;
- 15.Е. Марріконе. Професіонал;
- 16.М. Скорик. Мелодія;
- 17.М. Скорик. Як козаки куліш варили
- 18.Оффенбах. Кан-кан;
- 19.Равель. Болеро;
- 20.Штраус. Блакитний Дунай

Пісенні фрагменти:

1. Володимир Верменич. Чорнобrivці,
2. Степан Чарнецький – автор музики гімну «Ой, у лузі червона калина»,
3. Володимир Івасюк. Червона рута,
4. Микола Леонтович. Щедрик,
5. Микола Лисенко. Молитва за Україну. Боже великий, єдиний,
6. Українська народна пісня. Була в мене парова машина,
7. Українська народна пісня. Ой у полі криниченька,
8. Українська народна пісня. Ой у полі два дубки,
9. Українська народна пісня. Ти до мене не ходи,
- 10.Українська народна пісня. Ой не світи, місяченьку.

Таблиця відповідності характеру музики та емоцій викликаних прослуховуванням музичних фрагментів

Жанр твору	Характер музики	Емоції

Додаток В

Анкета

Виявлення розвиненості естетичної свідомості підлітків

1. Які види мистецтва, на Вашу думку, є найважливішими?

(визначте їх рейтинг від 1 до 3)

Вид мистецтва	1	2	3
Художня література			
Декоративно-ужиткове мистецтво			
Архітектура			
Скульптура			
Графіка			
Живопис			
Хореографія			
Музика			

Театр			
Кіно			
Телебачення			

2. Яким видом мистецтва Ви захоплюєтеся?

Музика	
Хореографія	
Художня література	
Живопис	
Театр	
Кіно	
Інше	

3. Яким музичним жанрам Ви надаєте перевагу у прослуховуванні музики?

Театральна (опера, музика до спектаклів та кінофільмів)	
Симфонічна (оркестрова)	
Хорова	
Народна (фольклорна)	
Джаз	
Поп-музика	
Рок-музика	
Інше	

4. Чи притаманне Вам милування прекрасним: а) у природі; б) у мистецтві; в) у побуті ? (підкреслити). На що саме Ви звертаєте свою увагу?_____

Додаток Г

Тестування на знання світової та української класичної спадщини музичного та образотворчого мистецтва

Слайди:

1. Леонардо да Вінчі. Портрет Мони Лізи (Джоконда);
2. Леонардо да Вінчі. Таємна вечеря;
3. Тутмес Молодший. Голова цариці Нефертіті;
4. Мирон. Дискобол;
5. Леохар. Аполлон Бельведерський;
6. Агесандр Антіохійський. Венера Мілоська;
7. С. Боттічеллі. Народження Венери;
8. Рафаель. Сикстинська мадонна;
9. Мікеланджело. Давид;

- 10.Рембрандт. Повернення блудного сина;
11. О. Роден. Мислитель;
12. П. Пікассо. Дівчинка на кулі;
13. Марія Примаченко. Звір гуляє;
- 14.Михайло Бойчук. Українка;
- 15.Олександр Мурашко. Дівчина у червоному капелюсі;
- 16.Казимир Малевич. Чорний квадрат;
- 17.Федір Манайло. Містечко;
- 18.Тетяна Яблонська. Ранок;
- 19.Тарас Шевченко. Катерина;
- 20.Олександра Екстер. Флоренція.

Музичні фрагменти:

- 21.Ф. да Мілана. Сюїта для лютні: канцона і танець (Канцона);
- 22.А. Вівальді. Пори року («Літо», «Гроза»);
- 23.Й. С. Бах. Токата і фуга d-moll (токата);
24. В. А. Моцарт. Соната № 11, 3 ч. Alla turka (Турецький марш);
- 25.В. А. Моцарт. Маленька нічна серенада;
- 26.В. А. Моцарт. Симфонія №40;
- 27.Л. ван Бетховен. Соната «Місячна»;
- 28.Л. ван Бетховен. До Елізи;
- 29.М. Огіньскій. Полонез;
- 30.Е. Гріг. «У печері гірського короля» з сюїти «Пер Гюнт»;
- 31.Ж. Бізе. Кармен. Сюїта;
- 32.Гендель. Алілуя;
- 33.Брамс. Угорський танець;
- 34.Мендельсон. Весільний марш;
- 35.Е. Марріконе. Професіонал;
- 36.М. Скорик. Мелодія;
- 37.М. Скорик. Як козаки куліш варили
- 38.Оффенбах. Кан-кан;
- 39.Равель. Болеро;
- 40.Штраус. Блакитний Дунай

Пісенні фрагменти:

- 11.Володимир Верменич. Чорнобривці,
- 12.Степан Чарнецький – автор музики гімну «Ой, у лузі червона калина»,

- 13.Володимир Івасюк. Червона рута,
- 14.Микола Леонтович. Щедрик,
- 15.Микола Лисенко. Молитва за Україну. Боже великий, єдиний,
- 16.Українська народна пісня. Була в мене парова машина,
- 17.Українська народна пісня. Ой у полі криниченька,
- 18.Українська народна пісня. Ой у полі два дубки,
- 19.Українська народна пісня. Ти до мене не ходи,
- 20.Українська народна пісня. Ой не світи, місяченьку.

Додаток Д

Анкета

Вивчення пізнавальної активності у процесі спілкування з творами музичного мистецтва

Підкресліть відповідь. Напишіть повну відповідь за бажанням.

1. Коли Ви почули пісню, яка вам сподобалася, чи цікавитеся, хто її автор?
Так
Ні
Якщо так, то у який спосіб? _____
2. Якщо Вам подобається музичний твір, чи цікаво до якого жанру відноситься він?
Так
Ні

Якщо так, то які джерела використовуєте щоб дізнатися про це?

3. Чи цікавитеся народною творчістю?

Так

Ні

Якщо ні, вкажіть причину _____

4. Чи використовуєте для прослуховування різноманітні аранжування українських народних пісень?

Так

Ні

Якщо так, то які джерела використовуєте? _____

5. На Вашу думку, відвідування концертів вокальної музики, може розширити знання про музичну культуру?

Так

Ні

Якщо так, то у який спосіб? _____

6. Якщо звучить оркестр народних інструментів, чи цікавитеся які саме інструменти грають?

Так

Ні

Які народні музичні інструменти вам цікаві? _____

7. Відвідування концерту симфонічної музики поглибить Ваші знання про музичне мистецтво?

Так

Ні

Якщо так, то яким чином? _____

8. Якщо Вам доведеться підбирати музику для танцювального батла, чи захочеться Вам дізнатися як називається кожен танець і хто є автором цієї музики?

Так

Ні

Якщо так, чи вважаєте, що потрібно всім про це дізнатися? _____

9. Якщо Вам цікавий музичний інструмент, Ви б хотіли про нього дізнатися більше?

Так

Ні

Якщо так, то що саме? _____

10. Чи є різниця між такими музичними інструментами: рояль, фортепіано, синтезатор?

Так

Ні

Якщо так, то у чому різниця? _____

Додаток Е

Анкета

Вивчення музично-естетичних уподобань підлітків

1. Як часто Ви відвідуєте

Місце, заклад	1 раз на тиждень	1 раз на місяць	1 раз в півроку	1 раз на рік
Театр (ляльковий)				
Кінотеатр				
Музеї				
Філармонію				
Концерти естрадних виконавців				

Вечірки сучасної музики				
-------------------------	--	--	--	--

2. Чи витрачаєте Ви час на запропоновані види діяльності і скільки часу:

	Так чи ні	Години (в середньому)
Прослуховування класичної музики		
Підготовку до гурткових занять		
Розваги на природі		
Милування природою		
Перегляд вистави		
Читання віршів		
Перегляд конкурсів мистецтва		

3. Де найчастіше Ви слухаєте музику?

Місце	Скільки разів на тиждень	Не слухаю
Кафе, ресторани		
Філармонії, концертні зали		
Телебачення, радіо		
Школа		
Мистецькі школи, позашкільні гуртки		
Інше (вказати)		

4. Який жанр музики Вам подобається?

Жанр	Вказати рейтинг від 1 до 5
Поп-музика	
Класична музика	
Рок-музика	
Народна музика	
Джазова музика	
Авторська музика	
Інше (вказати)	

5. Які виконавці і музичні твори Вам подобаються?

Жанр музики	Виконавець	Твір	Не цікаво
Музика до кінофільмів			
Поп-музика			
Класична музика			
Рок-музика			
Народна музика			
Джазова музика			
Авторська музика			
Інше (вказати)			

6. Які основні мотиви зумовлюють Вас займатися художньою діяльністю у позашкільний час?

Мотиви	1	2	3
Розважитись, відпочити			
Реалізувати свій творчий потенціал			
Забезпечити у майбутньому навчання у ЗВО			
Спілкування у неформальному оточені			
Намагання не відстати від кола друзів, престижність			
Побудувати у майбутньому кар'єру артиста			
Бути корисним школі			

4. Вкажіть мотиви Ваших виступів у школі?

5. Хто впливає найбільше на Ваш вибір музично-естетичної діяльності?

Батьки	
Однокласники	
Мистецькі заклади	
Керівники гуртків	

Друзі	
Вчителі	
Самостійні	

Додаток Ж

Анкета

Вивчення прагнення до музично-творчої діяльності

1. Які художні здібності Ви маєте?

Здібності	Вказати рейтинг від 1 до 3
Вокальні здібності	
Здібності до гри на музичних інструментах	
Танцювальні здібності	
Здібності до літературної діяльності	
Здібності до образотворчої діяльності	
Здібності до акторської діяльності	
Інші здібності	

2. Які позашкільні заклади художньо-естетичного розвитку Ви відвідуєте? Необхідне підкресліть.

- Музична школа
- Художня школа
- Мистецька школа
- Танцювальний гурток
- Вокальна студія
- Гурток фотолюбителів
- Не відвідую

3. У яких шкільних та позашкільних заходах Ви берете участь? Необхідне підкреслити.

- Огляди художньої самодіяльності
- Творчі фестивалі
- Музичні конкурси
- Концерти
- Творчі зустрічі
- Виставки творчих робіт
- Не беру участі у таких заходах

4. Чи прагнете займатися іншими видами музично-творчої діяльності? Необхідне підкреслити.

Так.

Ні

Якщо так, то якими саме?

5. Чи наполегливо виконуєте усі творчі завдання?

Так

Ні

Не дуже

Додаток 3

Діагностична бесіда

Вивчення особистісно-значущих музично-естетичних настанов

Питання, які можна використовувати у ході бесіди:

1. Чи думаєте Ви, що мистецтво сприяє спілкуванню?
2. Вам подобається споглядати за витворами мистецтва наодинці чи з друзями?
3. Який вид мистецтва, на Вашу думку, має найбільший вплив на людину?
4. Чи прагнете удосконалити свою естетичну культуру? У який спосіб?
5. Які риси характеру та психічні властивості людини сприяють естетичному самовдосконаленню?
6. Як музика впливає на загальний розвиток людини?
7. На Вашу думку, для чого необхідна музика?

8. У який спосіб Вам краще сприймати музику?
9. Які почуття у Вас можуть викликати такі жанри музики, як класична музика, джазова музика, народна музика, рок-музика, поп-музика, авторська музика або інші?
10. Чи доводилося Вам звертатися (долучатися) до творів мистецтва, щоб покращити самопочуття? Як це діяло?

Додаток І

Творчі завдання

Розробник М. Кириляк

1. За допомогою ритму «виразити» свій настрій, почуття.
2. Написати лист від барона Мюнхаузена – відомого вигадника та фантазера – про поняття, вивчене на занятті, але з помилками, щоб інші під час його прочитання могли помилки виправити.
3. Придумати ім'я десятої Музи та намалювати її атрибут.
4. Взяти інтерв'ю в батьків «Що ви про це знаєте...», поділитися з ними цікавою інформацією.
5. Скласти програму концерту з використанням пісень шкільної програми та загальновідомих музичних творів.
6. Написати віршовані рядки – враження від вивченого матеріалу.
7. Написати привітання для уроку, пісню, коломийку на шкільну

тематику, придумати до неї мелодію.

8. Взяти інтерв'ю до музичних творів.

9. Зробити колаж-аплікацію до тем.

10. Створити саморобні книжечки для молодших дітей «Музична пісенна абетка», «Улюблені пісні», «Мистецькі стилі».

11. Знайти опис поняття, що є об'єктом вивчення на репетиції хору (моря, середньовічного замку, лісу, концерту, тощо) в творах літератури, які пропонує вчитель.

12. Підготувати CD-диск з музичними матеріалом

13. Створити рекламу музичному творові, добравши до нього поетичні рядки, ілюстративний матеріал.

14. Створити відео-презентацію до теми, озвучивши музичним прикладами.

15. Скласти колекцію з творів образотворчого мистецтва, музичних і літературних творів з метою розвитку вміння бачити їх емоційний зв'язок.

16. Створити попурі з фрагментів рингтонів мобільних телефонів, використавши уривки сучасних композицій, добираючи їх за характером, ладом, темпом, настроєм.